

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ РОЗВИТКУ

ДИПЛОМНА РОБОТА:

**ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ СТИЛІВ СІМЕЙНОГО
ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В
ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр”
з напрямку “психологія”

Студентки 4 курсу
спеціальності 053 Психологія
Чубатої Аліси Олегівни

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук, доцент
Сіроха Лілія Вікторівна

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	7
1.1. Поняття ідентичності в психологічній науці.....	7
1.2. Формування «Я-концепції» в контексті сімейного виховання.....	25
1.3. Фактори формування ідентичності юнака.....	33
1.4. Вплив культурного контексту на формування ідентичності юнака.....	42
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	51
2.1. Мета, завдання, гіпотеза, база, вибірка та організація дослідження...51	
2.2. Методи дослідження.....	53
2.3. Авторська анкета.....	56
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	57
3.1. База емпіричного дослідження.....	57
3.2. Результати за методиками.....	57
3.3. Практичні рекомендації.....	65
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70
ДОДАТКИ	77

ВСТУП

Актуальність теми. Становлення ідентичності — це ключовий процес юнацького віку, який відіграє центральну роль у психологічному розвитку особистості. Саме в цей період відбувається: інтенсивне самопізнання, осмислення свого «Я», пошук сенсів, формування ціннісних орієнтацій, світогляду.

Молоді люди починають усвідомлювати себе як унікальних суб'єктів, які мають власні переконання, життєві цілі та прагнення. У цей час особистість активно шукає відповіді на питання: «Хто я?», «Яким я хочу бути?», «Яке моє місце у світі?» — і саме ці пошуки визначають подальший життєвий сценарій, рівень особистісної автономії, а також готовність до дорослого життя.

В умовах сучасного світу, що характеризується:

- швидкими соціальними трансформаціями
- зростанням інформаційного тиску
- кризою традиційних інститутів
- питання формування ідентичності набуває особливої гостроти

Молодь часто опиняється у ситуації вибору між різними моделями ідентичності, нав'язаними ззовні або запропонованими соціокультурним контекстом. Нестабільність, багатовекторність, а іноді — і суперечливість середовища, в якому перебуває юнак і юначка, можуть як сприяти становленню особистості, так і викликати внутрішні конфлікти, відчуття розгубленості чи навіть кризи ідентичності.

Одним із визначальних чинників у цьому складному процесі є сім'я — перше і головне соціальне середовище, яке формує базові уявлення про себе та світ, задає емоційний фон розвитку, навчає соціальним ролям і нормам. Тип взаємодії в родині, стиль виховання, рівень підтримки або, навпаки, конфліктність і контроль — усе це прямо впливає на становлення

самооцінки, образу «Я», емоційної стабільності та життєвих орієнтирів юнака.

Не менш важливу роль відіграє ширше соціальне середовище: школа, друзі, вчителі, соціальні мережі, суспільні цінності. Взаємодія з оточенням може або укріплювати внутрішню цілісність особистості, або, навпаки, породжувати сумніви, дезадаптацію, внутрішню невпевненість. Таким чином, розгляд психологічних особливостей впливу як сімейного виховання, так і соціального середовища є надзвичайно актуальним, оскільки дозволяє краще зрозуміти умови, що сприяють формуванню зрілої, автономної ідентичності особистості.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблема ідентичності активно досліджується у вітчизняній та зарубіжній психології. Основоположником теорії психосоціального розвитку, що включає концепцію ідентичності, є Е. Еріксон, який розглядав юність як критичний період вибору та інтеграції образів «Я»[1]. Його ідеї були розвинуті Дж. Марцією, який виділив статуси ідентичності залежно від рівня самовизначення та пережитих криз[2]. Також значний внесок у вивчення особистості та її ідентичності зробили К. Роджерс, З. Фройд, Т. Титаренко, які підкреслювали роль суб'єктивного досвіду, самооцінки, міжособистісних взаємодій та соціального контексту[3],[4],[5].

Питання впливу сім'ї та соціального оточення розглядалися у працях таких дослідників, як Г. Крайг, С. Максименко, Н. Чепелева, Г. Костюк, де акцент робився на механізмах соціалізації, рольових моделях, значенні прив'язаності та емоційної підтримки[6],[7],[8],[9]. Водночас, інтегровані дослідження, що одночасно враховують психологічні особливості ідентичності та фактори сімейного й соціального впливу на етапі юності, залишаються обмеженими, що й зумовлює потребу у подальшому вивченні цієї проблеми.

Об'єкт дослідження - ідентичність особистості в юнацькому віці.

Предмет дослідження - вплив сімейного виховання та соціального середовища на становлення ідентичності особистості в юнацькому віці.

Мета дослідження:

Визначити особливості формування ідентичності в юнацькому віці під впливом сімейного виховання та соціального середовища.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми ідентичності особистості.

2. Дослідити роль сімейного виховання як чинника формування особистісної ідентичності.

3. Проаналізувати вплив соціального середовища, включаючи однолітків, навчальні заклади та соціальні мережі, на процес становлення ідентичності.

4. Провести емпіричне дослідження з метою вивчення взаємозв'язку між характеристиками сімейного виховання, соціального оточення та рівнем сформованості ідентичності в юнацькому віці.

5. Розробити рекомендації для батьків, педагогів і психологів щодо підтримки формування здорової ідентичності у молоді.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що існує статистично значущий взаємозв'язок між стилем сімейного виховання, особливостями соціального середовища (зокрема характером стосунків з однолітками, участю у спільнотах, впливом соціальних мереж) та рівнем сформованості ідентичності в юнацькому віці.

Методи дослідження:

- Теоретичні методи: аналіз, порівняння, узагальнення, класифікація психологічної літератури;

- Емпіричні методи:

Методика статусів ідентичності Дж. Марції (адапт. А.В. Мольфа)

Методика PARI (оцінка стилів виховання)

Кореляційний аналіз (r Пірсона)

Анкетування (авторська анкета)

- Методи обробки даних: кількісний та якісний аналіз результатів, статистична обробка з використанням відповідного програмного забезпечення.

Вибірка. Дослідження було організовано на базі учнів навчальних закладів м.Києва. Це дало змогу охопити вибірку молоді, яка перебуває на ключовому етапі формування особистісної ідентичності — у віковому діапазоні від 15 до 21 року. Загальна кількість учасників склала 52 особи, серед яких були представники обох статей. До дослідження залучались школяри 9-11 класів та студенти I–IV курсів, що забезпечило достатній рівень сформованості самосвідомості та можливість адекватного самозвіту.

Наукова новизна дослідження полягає у встановленні специфіки впливу сімейного виховання та соціального оточення на різні компоненти ідентичності особистості в юнацькому віці, а також у поєднанні теоретичних підходів із практичним емпіричним аналізом.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання виявлених закономірностей у роботі практичних психологів освітніх установ, соціальних працівників, педагогів, а також у розробці програм профілактики ідентифікаційних криз та підтримки молоді у період самовизначення.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох основних розділів (теоретичного, методологічного й експериментального), висновків, списку використаних джерел та додатків.- 72 сторінки, 71 джерел, 8 додатків

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

1.1. Поняття ідентичності в психологічній науці

Поняття «ідентичність» є однією з ключових категорій сучасної психології, яка стосується глибинних аспектів особистісної структури, самосвідомості та самовизначення людини. У психологічному дискурсі ідентичність розглядається як цілісна система уявлень індивіда про самого себе, що формується у процесі соціалізації, взаємодії з оточенням і на основі внутрішньої рефлексії. Це поняття охоплює усвідомлення власної унікальності, безперервності й цілісності «Я» у часі та просторі, а також здатність особистості зберігати відчуття власної сутності попри зовнішні зміни чи життєві виклики.

Сучасна психологія також розглядає феномен ідентичності у контексті постмодернізму, де спостерігається тенденція до фрагментації, множинності та ситуативності ідентичності. У цьому підході суб'єкт не володіє стабільним, незмінним «Я», а натомість виступає як носій кількох, іноді суперечливих, ідентичностей, що актуалізуються в залежності від ситуації.

У науковій літературі ідентичність трактується як багатовимірне, динамічне, багаторівневе утворення, що постійно розвивається впродовж життя людини. Вона включає когнітивні, емоційні, поведінкові й соціальні компоненти. Ідентичність не є сталою формою — вона змінюється у відповідь на життєві події, соціальні трансформації, особистісні кризи чи успішну інтеграцію нових ролей та досвідів.

У науковій літературі ідентичність розглядається як міждисциплінарна категорія, яка активно вивчається: психологією,

філософією, соціологією, антропологією, культурологією, педагогікою, іншими гуманітарними й соціальними науками.

Проте саме психологія забезпечує найглибше особистісно орієнтоване осмислення ідентичності, оскільки вона фокусується на: внутрішньому світі людини, її емоціях, переживаннях, способах мислення, мотивації, цінностях, механізмах адаптації.

З психологічної точки зору, ідентичність є фундаментальним конструктом, що визначає цілісність особистості, її здатність зберігати стабільне уявлення про себе, підтримувати зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім, а також бути впевненою у своїй належності до певного соціального контексту.

Ідентичність тісно пов'язана з такими поняттями, як:

- самосвідомість
- самопізнання
- самооцінка
- Я-концепція
- життєва позиція.

Вона включає у себе як індивідуальний (внутрішній), так і соціальний (зовнішній) виміри:

- з одного боку — це унікальне сприйняття себе як окремої, неповторної особистості
- з іншого — визнання себе частиною певних соціальних груп, етнічної спільноти, національної культури, професійної спільноти, релігійної або гендерної ідентичності.

Історично одним із перших, хто запропонував наукову концепцію ідентичності, був видатний американський психолог Ерік Еріксон. Його внесок у розвиток теорії ідентичності є фундаментальним. Він розробив концепцію психосоціального розвитку особистості, яка включає вісім етапів життєвого циклу, кожен з яких пов'язаний із розв'язанням певної

кризи або завдання розвитку. Особливу увагу Еріксон приділяв юнацькому віку, вважаючи його критичним періодом для формування еґо-ідентичності — стабільного та послідовного уявлення особистості про себе.

За Еріксоном, еґо-ідентичність — це відчуття внутрішньої цілісності, зв'язку з минулим досвідом і впевненості у своєму майбутньому. У випадку, коли особа не здатна вирішити кризу ідентичності, вона може зіткнутися з ролевою плутаниною — станом невизначеності, сумнівів і тривоги щодо власного місця у світі.

Ідеї Еріксона були поглиблені й розширені його послідовником — Джеймсом Марцією, який розробив емпіричну модель статусів ідентичності. Він виокремив чотири основні статуси, що відображають різні рівні розвитку ідентичності:

- дифузна ідентичність (відсутність як зобов'язань, так і переживання кризи)
- передчасна ідентичність (прийняття ідентичності без її критичного переосмислення)
- мораторій (активна криза і пошук без остаточного зобов'язання),
- досягнута ідентичність (успішне подолання кризи й формування власних цінностей та життєвих орієнтирів).

Ця типологія дозволяє глибше зрозуміти психологічні процеси, що супроводжують становлення особистості в юнацькому віці, а також служить практичним інструментом для діагностики рівня ідентичності в молодіжному середовищі.

Окрім Еріксона та Марції, значний внесок у вивчення ідентичності зробили й інші представники гуманістичної та психоаналітичної психології.

Наприклад, Зигмунд Фрейд підкреслював роль несвідомих механізмів у формуванні особистості та її уявлення про себе.

Карл Роджерс розглядав Я-концепцію як центральний елемент особистості, який розвивається у процесі взаємодії з іншими людьми та власним досвідом[10].

Ерік Фромм акцентував увагу на проблемі свободи, самовизначення і потребі у належності[11].

Ерік Берн, автор транзакційного аналізу, описував різні прояви «Я» через концепції Внутрішньої Дитини, Батька та Дорослого, що теж відображає багатогранність ідентичності.

У гуманістичному підході особливий акцент робиться на внутрішньому потенціалі людини, її прагненні до самоактуалізації, самореалізації, досягнення гармонії із собою та світом. Ідентичність у цьому контексті постає як інтегративна структура, яка забезпечує єдність між реальним «Я» та ідеальним образом себе, якому особистість прагне відповідати. Таким чином, формування ідентичності — це не лише завдання юнацького віку, а постійний процес, що триває впродовж усього життя людини та супроводжується її особистісним зростанням і трансформацією.

У сучасному світі, що характеризується:

- швидкими соціальними змінами
- глобалізацією
- розвитком інформаційних технологій
- зростанням міжкультурної взаємодії

проблема формування ідентичності набуває особливої актуальності. Людина дедалі частіше стикається з необхідністю переосмислювати свою ідентичність, пристосовувати її до нових умов життя, вирішувати питання про свою належність до певних соціальних, етнічних чи професійних груп. У зв'язку з цим виникає поняття множинної, гібридної або фрагментованої

ідентичності, коли особистість інтегрує у своє «Я» елементи різних культурних традицій, цінностей, моделей поведінки.

Значну увагу науковці також приділяють феномену *кризи ідентичності*, який особливо характерний для перехідних періодів життя:

- підлітковий вік
- молодість
- криза середнього віку
- для осіб, що опинилися в ситуації соціальної нестабільності
- мігранти
- вимушено переміщені особи
- представники етнічних меншин.

Криза ідентичності часто супроводжується внутрішнім конфліктом, дезорієнтацією, зниженням самооцінки, а в деяких випадках — розвитком депресивних або тривожних розладів. Проте цей стан може також стати поштовхом до глибокої рефлексії, особистісного зростання і трансформації.

Із розвитком цифрових технологій та поширенням соціальних мереж спостерігається нова тенденція — формування цифрової ідентичності. Люди створюють свої віртуальні образи, які не завжди збігаються з реальним уявленням про себе, що породжує нові психологічні виклики: роздвоєння особистості, прагнення до ідеалізованого «віртуального Я», залежність від схвалення онлайн-спільноти, викривлення самооцінки. У цьому контексті психологічна наука ставить перед собою завдання аналізу механізмів конструювання і підтримання цифрової ідентичності, а також впливу інтернет-середовища на психоемоційний стан особистості.

Особливої уваги заслуговує також питання гендерної ідентичності, що в останні десятиліття стало предметом активних наукових дискусій і соціальних змін. Гендерна ідентичність, тобто усвідомлення себе як

чоловіка, жінки чи представника іншої гендерної позиції, формується під впливом як біологічних, так і соціокультурних факторів.

У межах сучасної психології гендерна ідентичність розглядається як динамічне утворення, що може змінюватися під впливом досвіду, переконань, суспільних очікувань і особистісних виборів.

Культурна психологія також акцентує увагу на ролі соціального контексту у формуванні ідентичності. Культура не лише задає загальні рамки для самовизначення, а й пропонує конкретні сценарії поведінки, ролі, зразки для ідентифікації. Таким чином, ідентичність постає як результат постійної взаємодії між особистістю та культурним середовищем.

У цьому контексті важливим є поняття наративної ідентичності — здатності людини конструювати власну біографічну історію, об'єднувати фрагменти свого досвіду у цілісний наратив, що надає сенсу її існуванню.

Таким чином, поняття ідентичності в психології охоплює широкий спектр аспектів — від внутрішньоособистісних процесів до глобальних соціокультурних змін. Воно є ключовим для розуміння не лише індивідуального розвитку, але й:

- суспільної динаміки
- механізмів адаптації
- конструювання суб'єктивної реальності
- побудови стійкої системи цінностей.

Вивчення ідентичності має велике практичне значення для освітньої, клінічної, соціальної психології, а також для формування ефективних стратегій особистісного і професійного самовизначення.

Юнацький вік охоплює період від 15 до 21 року, хоча деякі дослідники розширюють ці межі до 25 років, враховуючи індивідуальні та соціокультурні особливості розвитку особистості. У вітчизняній психології прийнято поділяти юність на ранню (14–17 років) та пізню (18–

25 років) . Цей період характеризується інтенсивними змінами у когнітивній, емоційній та соціальній сферах, що створює передумови для формування ідентичності.

Юнацький вік характеризується:

- підвищеною емоційністю
- схильністю до ідеалізації
- амбівалентністю цінностей.

Молодь активно шукає себе, експериментує з різними соціальними ролями, змінює захоплення та погляди. Ідентичність у цей період є нестійкою, експериментальною, іноді суперечливою.

Розвиток суб'єктності сприяє формуванню зрілої ідентичності, оскільки особистість набуває здатності до самостійного прийняття рішень та усвідомлення власної унікальності.

У юнацькому віці часто виникає криза ідентичності, що проявляється у: внутрішньому конфлікті, дезорієнтації, зниженні самооцінки.

Соціальне середовище відіграє ключову роль у формуванні ідентичності. Культурні норми, очікування, соціальні ролі та моделі поведінки, які пропонує суспільство, впливають на процес самовизначення молоді. У сучасному світі, що характеризується глобалізацією та культурною різноманітністю, молоді люди часто стикаються з необхідністю інтегрувати елементи різних культурних традицій у свою ідентичність .

Формування гендерної ідентичності є важливим аспектом розвитку особистості в юнацькому віці. Молоді люди усвідомлюють свою статеву приналежність та презентують її в стосунках з протилежною статтю.

Визначено, що саме юнацький вік є сенситивним для розвитку гендерної ідентичності, що зумовлено біологічними, психологічними та соціокультурними факторами .

У юнацькому віці формуються ціннісні орієнтації, які визначають спрямованість особистості та її соціальну позицію.

Юнацький вік – це етап формування власного світогляду та самосвідомості, коли цінності кохання, дружби, інтимної близькості можуть виходити на перший план, а головним процесом цього віку є становлення стійкого образу своєї особистості та свого «Я».

Одним із ключових завдань юнацького віку є професійне самовизначення. Молоді люди обирають майбутню професію, що відповідає їхнім інтересам, здібностям та цінностям. Успішне професійне самовизначення сприяє формуванню зрілої ідентичності та забезпечує відчуття задоволеності життям.

Юнацький вік є критичним періодом для формування ідентичності, що зумовлено інтенсивними змінами у:

- когнітивній
- емоційній
- соціальній сферах.

У сучасних умовах цифрової епохи значний вплив на формування ідентичності юнаків мають інтернет-простір і соціальні мережі. Молодь активно конструює та модифікує свій образ у віртуальному середовищі, що відкриває нові можливості для самовираження, але водночас створює ризики формування поверхневої або фрагментарної ідентичності.

Інтернет-середовище дозволяє юнакам отримати доступ до:

- різноманітних моделей поведінки
- культурних ідентичностей
- альтернативних ціннісних систем

що, з одного боку, сприяє розвитку толерантності та мультикультурної свідомості, але з іншого — може викликати дезорієнтацію, сумнів у власній ідентичності та фрустрацію через порівняння з «ідеальними» образами інших.

Освіта виступає одним із найважливіших факторів, що впливають на формування ідентичності в юнацькому віці. Школа, коледж або університет стають середовищем, де юнаки набувають не лише знання, а й соціального досвіду, навичок комунікації, здатності до самопізнання. Саме освітній простір часто стає майданчиком для перших проб у ролях лідера, дослідника, творчої особистості.

Педагогічна підтримка, індивідуалізований підхід, відкритість до діалогу з боку викладачів сприяють формуванню позитивного образу «Я» та впевненості в собі. Натомість авторитарний стиль взаємодії, ігнорування особистісних потреб або надмірна стандартизація навчального процесу можуть гальмувати розвиток ідентичності.

Соціально-політичні зміни

- економічна нестабільність
- війна
- кризи в державі

значною мірою впливають на молодь, яка знаходиться в процесі пошуку себе. У таких умовах юнаки стикаються з необхідністю переосмислення базових цінностей, адаптації до нових умов життя, що може як стимулювати прискорений розвиток ідентичності, так і призвести до її фрагментації чи регресу.

Наприклад, вимушене переміщення або еміграція часто супроводжуються кризою культурної ідентичності та труднощами інтеграції в нове середовище.

Важливим компонентом особистісної зрілості у юнацькому віці є становлення громадянської ідентичності — усвідомлення себе як активного учасника соціального життя, носія прав і обов'язків. Включеність у волонтерські, студентські, молодіжні організації, участь у громадських ініціативах сприяє формуванню відчуття приналежності до спільноти, розвитку патріотизму, відповідальності, соціальної зрілості.

Поняття сімейного виховання в психологічній науці

Сімейне виховання є однією з ключових детермінантів становлення особистості, оскільки саме в сім'ї закладаються:

- основи світогляду
- соціальної поведінки
- особистісної ідентичності

У психологічній науці сімейне виховання розглядається як цілеспрямований, систематичний вплив батьків чи осіб, які їх замінюють, на психічний, емоційний, соціальний розвиток дитини[12]. Цей вплив здійснюється через систему цінностей, норм, стилів спілкування та моделей поведінки, які дитина інтеріоризує в процесі соціалізації.

Сім'я, за визначенням, є першим і базовим соціальним інститутом, який не лише задовольняє фізичні та емоційні потреби дитини, а й формує фундаментальні засади її ідентичності, зокрема — відчуття належності, безпеки, стабільності та прийняття. Особливо важливою в цьому процесі є емоційна атмосфера в родині, яка, згідно з дослідженнями Титаренко, може як сприяти самореалізації дитини, так і блокувати її психосоціальний розвиток [13].

Виховання в сім'ї не є нейтральним процесом — воно завжди має особистісно орієнтований або репресивний характер.

- Перший сприяє розвитку автономії, рефлексії, відповідальності,
- Другий — породжує підпорядкування, залежність, страх помилок.

Таким чином, якість сімейного виховання безпосередньо впливає на формування «Я-концепції», рівня самооцінки, емоційної стійкості, здатності до прийняття рішень і, зрештою, на ідентичність.

Психологи також акцентують на важливості взаємодії стилів виховання та індивідуальних особливостей дитини.

- Гіперопіка як форма неусвідомленого контролю з боку батьків часто спричиняє формування невпевненості, залежності та заниженої самооцінки в підлітків.
- Натомість демократичне виховання, яке поєднує емоційну підтримку
- з дозволом на автономію, створює передумови для розвитку самостійності, відповідальності та стабільної ідентичності [14].

Таким чином, поняття сімейного виховання в психології охоплює як зміст виховного впливу, так і його якісні характеристики: стиль, емоційний клімат, рівень підтримки, гнучкість батьківських установок. Саме ці компоненти значною мірою визначають траєкторію становлення особистості та процес формування ідентичності в юнацькому віці.

Вплив родинного середовища на формування ідентичності

Діана Баумрінд[15] виділила чотири основні стилі батьківського виховання:

Авторитетний стиль: характеризується високим рівнем підтримки та поміркованою вимогливістю. Діти в таких сім'ях зазвичай мають високу самооцінку, впевненість у собі та здатність до самостійного прийняття рішень.

Авторитарний стиль: відзначається високою вимогливістю та низьким рівнем емоційної підтримки. Це може призвести до формування конформізму, зниженої самооцінки та труднощів у самовираженні.

Поблажливий стиль: характеризується високим рівнем емоційної підтримки та низькою вимогливістю. Діти можуть мати труднощі з самоконтролем та прийняттям відповідальності.

Індиферентний стиль: відзначається низьким рівнем як підтримки, так і вимог. Це може призвести до емоційної відчуженості та проблем з формуванням ідентичності

Дослідження показують, що авторитетний стиль виховання є найбільш сприятливим для формування зрілої ідентичності у підлітків.

Емоційна атмосфера в родині відіграє ключову роль у формуванні ідентичності.

- Теплі, підтримуючі стосунки сприяють розвитку впевненості в собі та позитивного образу «Я».

- Навпаки, конфліктні або емоційно холодні стосунки можуть призвести до невпевненості, тривожності та труднощів у самовизначенні.

У юнацькому віці важливою є підтримка батьками прагнення дитини до автономії. Батьки, які визнають право дитини на самостійність, сприяють формуванню відповідальності та здатності до самовизначення. Натомість надмірний контроль або, навпаки, байдужість можуть заважати цьому процесу.

Структура сім'ї також впливає на формування ідентичності. Дослідження показують, що відсутність одного з батьків може ускладнити процес формування гендерної ідентичності та призвести до труднощів у соціалізації.

Через передачу культурних традицій, мови та цінностей батьки сприяють усвідомленню дитиною своєї належності до певної нації та культури.

Окрім стилю виховання та емоційної атмосфери, на формування ідентичності впливають ще й батьківські очікування та моделі поведінки, які нав'язуються або демонструються в сім'ї. Ідентичність дитини часто розвивається у межах того, що батьки вважають «нормальним», «успішним» або «прийнятним».

Якщо ці очікування занадто жорсткі або не відповідають індивідуальним особливостям дитини, це може призвести до конфлікту ідентичності, коли юнак або юнка вагається між власними прагненнями та нав'язаними ролями.

Також важливою є наявність діалогу в сім'ї. У тих родинах, де діти мають змогу відкрито висловлювати свою думку, сперечатися без страху покарання, дискутувати на важливі теми — формується більш зріла, інтегрована ідентичність. Такий діалог сприяє розвитку рефлексії, критичного мислення, а також підтримує процес самоусвідомлення.

Не менш значущим є приклад самих батьків. Ідентичність дітей великою мірою формується через спостереження за батьківськими моделями поведінки, життєвими установками та вибором. Якщо батьки демонструють послідовність у своїх цінностях, відповідальність та цілісність, це стає позитивним орієнтиром для молодшої людини. У протилежному випадку, коли в сім'ї присутні подвійні стандарти або суперечливі твердження, процес ідентифікації ускладнюється.

Також варто звернути увагу на міжпоколінні передачі ідентичності. У сім'ях, де активно передається родинна історія, цінується спадковість і приналежність до роду, у підлітків частіше формуються стабільні уявлення про себе як частину більшого цілого. Це підтримує почуття приналежності, вкоріненості та знижує ризики розвитку ідентифікаційної плутанини.

Зв'язок між стилем виховання та статусами ідентичності (модель Дж. Марції)

Формування ідентичності у юнацькому віці значною мірою залежить від особливостей батьківського впливу та стилю виховання, який домінує в родині.

У цьому контексті особливо цінною є модель статусів ідентичності, запропонована Джеймсом Марцією (J. Marcia), яка класифікує розвиток ідентичності за двома ключовими критеріями: наявністю або відсутністю кризи (активного дослідження альтернатив) і прийняттям рішень[16].

На цій основі він виділив чотири статуси ідентичності:

- досягнута (identity achievement)

- мораторійна (moratorium)
- передчасна (foreclosure)
- дифузна (identity diffusion).

Ряд досліджень демонструє, що певні стилі сімейного виховання є передумовами для формування конкретних статусів ідентичності. Зокрема, авторитетний стиль, що характеризується емоційною підтримкою, відкритим діалогом і водночас чіткими межами, асоціюється з досягнутою ідентичністю або станом мораторію. У таких сім'ях підлітки мають можливість експериментувати, обговорювати власні сумніви й отримувати підтримку в процесі прийняття рішень [17].

Натомість авторитарний стиль, що передбачає високий рівень контролю та низьку емоційну підтримку, часто корелює з передчасною ідентичністю. У таких умовах дитина приймає життєві цінності, професійні або релігійні орієнтири, нав'язані батьками, не маючи можливості самостійно їх осмислити чи поставити під сумнів.

Діти, що зростають у родинах із індіферентним або гіперопікунським стилем виховання, часто демонструють ознаки дифузної ідентичності. Відсутність чітких меж, емоційної підтримки чи, навпаки, надмірний контроль і нав'язування рішень заважають розвитку автономного «Я» та здатності до відповідального самовизначення [18]

Також було виявлено, що стиль виховання опосередковується культурним контекстом. У суспільствах із високою колективістською орієнтацією передчасна ідентичність може мати інший смисл і сприйматись як соціально прийнятна. Проте навіть у таких культурах діти з авторитетним типом виховання мають вищі показники психологічної зрілості та самоусвідомлення [19].

Таким чином, стиль батьківського виховання не лише формує безпосереднє соціальне середовище дитини, а й значною мірою визначає її траєкторію розвитку ідентичності.

Найбільш адаптивним для цього процесу виявляється авторитетний стиль, який сприяє відкритості, самостійності, емоційній безпеці та здатності до рефлексії.

Гіперопіка як чинник впливу на формування ідентичності в юнацькому віці

Гіперопіка є одним із поширених варіантів негативного стилю сімейного виховання, що може значною мірою впливати на формування особистості дитини. Цей стиль характеризується:

- надмірною турботою
- контролем
- обмеженням самостійності дитини з боку батьків

У більшості випадків така поведінка викликана намірами захистити дитину, однак психологічні наслідки гіперопіки можуть бути досить серйозними, особливо в період юнацького віку, коли активно формується ідентичність особистості [20].

На думку науковців, гіперопіка проявляється у постійному втручанні батьків у справи дитини, нав'язуванні їй готових рішень, а також у знеціненні її ініціативи та самостійних спроб діяти [21]. В результаті:

- дитина не має можливості набувати досвіду самостійності
- не навчається приймати рішення
- не формує впевненості у власних силах.

Замість цього в неї розвивається залежність від авторитетів, занижена самооцінка, тривожність і нерішучість.

Гіперопіка в цей період є фактором ризику для розвитку дифузії ідентичності, оскільки молода людина позбавляється можливості пробувати, помилятись, брати відповідальність та формувати власну систему цінностей [23].

Більше того, гіперопіка гальмує процес соціального дозрівання. Підліток або юнак, який виріс в умовах надмірної опіки, часто не готовий до викликів дорослого життя:

1. він уникає складних ситуацій
2. не вміє приймати самостійні рішення
3. має труднощі з побудовою міжособистісних стосунків та професійною самореалізацією [24].

Психологічні дослідження також показують, що у молодих людей, які зазнали гіперопіки, частіше спостерігаються тривожні розлади, невпевненість у собі, труднощі з самоідентифікацією, а також підвищений рівень внутрішнього конфлікту між власними бажаннями та очікуваннями значущих дорослих [25].

Таким чином, можна зробити висновок, що гіперопіка є серйозним бар'єром для формування зрілої ідентичності в юнацькому віці.

- Надмірна турбота
- позбавлення права на помилку
- обмеження свободи вибору

формує у молодій людині залежну позицію, що суперечить основним завданням цього вікового етапу – розвитку автономії, відповідальності та самовизначення. Саме тому актуальним є питання своєчасної психологічної просвіти батьків щодо особливостей виховання в юнацькому віці та важливості створення умов для розвитку самостійності.

*Розвиток самостійності як ключова умова формування
ідентичності в юнацькому віці*

У юнацькому віці розвиток самостійності є важливим психологічним процесом, який безпосередньо пов'язаний із формуванням ідентичності. Самостійність розглядається як:

- здатність особистості діяти незалежно
- приймати рішення

- нести відповідальність за власний вибір
- будувати життя згідно з власними цінностями та переконаннями[26].

К. Роджерс підкреслював, що індивід має внутрішній потенціал для розвитку, але реалізація цього потенціалу можлива лише за умов, коли людині надається свобода вибору та визнання її автономії[27].

Отже, розвиток самостійності не може відбуватись у ситуації:

- тотального контролю
- тиску
- пригнічення волі з боку батьків або соціального середовища.

Сімейне виховання відіграє ключову роль у формуванні самостійності. Згідно з дослідженнями українських науковців, стиль виховання, в якому батьки демонструють підтримку, довіру, надають підлітку простір для власного досвіду, сприяє розвитку таких рис, як ініціативність, відповідальність, критичне мислення.

Формування самостійності передбачає розвиток таких компонентів:

1. мотиваційного (внутрішня мотивація до дії, ініціативність);
2. когнітивного (здатність до прийняття рішень, критичного мислення);
3. емоційного (саморегуляція, емоційна стабільність);
4. поведінкового (набуття навичок організації, планування, дій без зовнішнього примусу)[28].

Самостійність також тісно пов'язана з почуттям особистої ефективності, яке, за А. Бандурою, визначає віру людини у власну здатність досягати цілей і впливати на своє життя[29]. Саме ця віра забезпечує готовність брати відповідальність за власні дії та формувати життєві стратегії згідно з власними цінностями — ключовий аспект ідентичності.

Юнацький вік — це час активного пошуку себе, усвідомлення своєї унікальності та цілей у житті. За відсутності можливостей розвивати самостійність, цей пошук часто блокується або спотворюється, що може призвести до формування поверхневої або нав'язаної ідентичності[30].

Успішне формування самостійності в юнацькому віці сприяє: зміцненню ідентичності, розвитку впевненості в собі, здатності відповідально керувати своїм життям.

Братко О. В. аналізує особливості формування ідентичності в юнацькому віці з урахуванням соціального контексту, впливу освітнього середовища, а також ролі значущих інших. Автор підкреслює важливість самоусвідомлення та внутрішньої цілісності для повноцінного розвитку особистості.[33]

Вагомим є також внесок українських дослідників у вивчення впливу сімейного середовища на ідентичність. Зокрема, Маркіянова І. В. досліджувала вплив стилів сімейного виховання на формування “Я-концепції” у юнаків, встановивши, що демократичний стиль сприяє позитивному самосприйняттю, тоді як авторитарний або гіперопікуючий — часто призводить до внутрішніх конфліктів. [34]

Кононенко І. В. наголошує на ролі соціального середовища — однолітків, освітніх установ, медіа — у формуванні національної, професійної, гендерної, соціальної ідентичності [35].

Автор стверджує, що активна участь у соціальному житті, належність до різноманітних груп сприяють зміцненню почуття приналежності, самоповаги, а також розвитку емоційної стійкості.

У монографії Беха І. Д. представлено концепцію особистісно орієнтованого виховання, яка базується на визнанні унікальності кожної особистості та створенні умов для її самореалізації. Це безпосередньо стосується формування ідентичності як процесу самовизначення у взаємодії з соціальним середовищем [36].

Крім того, у працях зарубіжних авторів (Waterman, 1993; Zukerman, 2003) аналізується динаміка ідентичності в контексті життєвого циклу особистості, вплив на неї культурних, економічних і політичних чинників. Дослідники звертають увагу на те, що сучасна молодь змушена здійснювати вибір ідентичності в умовах різноманіття цінностей, що часто призводить до ідентичнісної кризи.[37][38]

Узагальнюючи, можна сказати, що ідентичність особистості — це результат взаємодії індивідуальних психологічних характеристик з впливами соціального середовища. У науковій літературі наголошується на необхідності міждисциплінарного підходу до вивчення цього феномену, що охоплює як теоретичні, так і практичні аспекти становлення особистості в юнацькому віці.

1.2. Формування «Я-концепції» в контексті сімейного виховання

«Я-концепція» — це цілісна система уявлень особистості про саму себе, яка формується в процесі індивідуального розвитку, соціальної взаємодії та рефлексії. Вона охоплює низку структурних компонентів, що забезпечують інтегроване самосприйняття: когнітивний компонент відображає знання та уявлення індивіда про власну особистість, соціальні ролі та характеристики (наприклад: «Я — учень», «Я — старший брат»), а також усвідомлення власних можливостей, меж і цінностей; емоційний компонент пов'язаний зі ставленням до себе, тобто з самооцінкою, яка може бути позитивною, негативною або амбівалентною і відіграє провідну роль у регуляції емоційного стану та самоусвідомлення; поведінковий компонент визначає готовність особистості діяти у спосіб, що відповідає її уявленням про себе, тобто демонструвати вчинки, які є узгодженими з внутрішнім образом «Я» та соціальними очікуваннями.

Значення сім'ї в процесі формування «Я-концепції»

Сім'я виступає первинним середовищем, у якому розпочинається процес соціалізації дитини та формування її базових уявлень про себе. Саме у взаємодії з батьками, братами, сестрами дитина отримує перший досвід емоційного контакту, пізнає значущість власної присутності для інших і починає усвідомлювати власну унікальність, роль і місце в міжособистісному просторі. У цьому сенсі сім'я формує фундаментальні засади розвитку «Я-концепції» та самооцінки.

Одним із ключових механізмів впливу родинного середовища є процес психологічного «віддзеркалення» та надання зворотного зв'язку. Батьки виконують функцію першого соціального «дзеркала», через яке дитина починає сприймати саму себе. Слова, оцінки, реакції дорослих на поведінку дитини створюють первинний контекст самосприйняття — позитивний або негативний.

Позитивне «віддзеркалення», яке проявляється у схваленні, підтримці, вираженні любові та визнання (наприклад: «Ти чудово впорався», «Я тобою пишаюсь»), сприяє формуванню високої самооцінки, впевненості у власній компетентності та значущості. Такий тип зворотного зв'язку виконує функцію психологічного підкріплення, сприяє емоційному благополуччю дитини та забезпечує базову довіру до світу й до себе.

Другий варіант - негативне або токсичне віддзеркалення: «Ти поганий», «З тебе нічого не вийде» — шкодить розвитку особистості. Діти часто копіюють поведінку батьків, включаючи ставлення до себе та інших. Якщо батьки демонструють самоповагу, емоційну стабільність і здорову комунікацію, діти переймають ці якості.

Порівняння з іншими в межах сім'ї

Фрази на кшталт «Чому ти не такий, як твій брат?» формують у дитини комплекс неповноцінності. Справедливе ставлення, визнання індивідуальності сприяють здоровому самоусвідомленню.

Формування гендерної ідентичності та рольових моделей

Батьки демонструють гендерні ролі, які дитина засвоює. Наприклад, як батько ставиться до матері — це модель майбутніх стосунків для сина чи доньки, які будуть основним прикладом. Також важливо, щоб батьки однаково підтримували як хлопчиків, так і дівчаток у різних видах діяльності, уникаючи стереотипів.

Згідно з дослідженнями Є. М. Потапчука та І. О. Качан, «Я-концепція» розглядається як складна динамічна система уявлень людини про саму себе, яка формується під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників та є основою саморегуляції поведінки людини.[39][40]. Саме сім'я закладає основи формування «Я-концепції» дитини.

Стилі сімейного виховання мають значний вплив на розвиток самоприйняття у підлітків. Зокрема, дослідження Н.В.Мельник показало, що авторитарний стиль виховання, який характеризується високою вимогливістю та низьким рівнем емоційної підтримки та може призводити до зниження рівня самоприйняття у підлітків, особливо тих, хто схильний до асоціальної поведінки.[41]

Навпаки, демократичний стиль виховання, що поєднує: високий рівень підтримки; помірковану вимогливість.

Цей стиль сприяє формуванню позитивного самоприйняття та високої самооцінки у підлітків. Такий стиль виховання створює умови для розвитку самостійності, відповідальності та впевненості в собі — ключових елементів зрілої ідентичності.

Роль сімейної системи у формуванні ідентичності старшокласників

Формування ідентичності у старшокласників — складний процес, який охоплює усвідомлення себе як окремої особистості, визначення власних цінностей, ролей, переконань та цілей. У цьому процесі сім'я відіграє першочергову роль, оскільки саме в її межах дитина вперше

отримує досвід емоційної підтримки, соціальної взаємодії та набуває перші уявлення про себе.

Сім'я як соціальна система

Сімейна система — це організована сукупність взаємопов'язаних членів, які взаємодіють між собою згідно з певними правилами, ролями та очікуваннями.

Вона має: свою структуру (кількість і склад, тип відносин), функціонування (стиль спілкування, рівень підтримки, відкритість) , динаміку змін (адаптація до зовнішніх і внутрішніх викликів).

У підлітковому віці родина перестає бути єдиним джерелом соціального впливу, але її роль залишається визначальною у формуванні базових елементів ідентичності.

Етап старшокласника та ідентичність

У 15–18 років підліток:

- активно шукає відповідь на питання: «Хто я?»;
- зіставляє очікування сім'ї із власними бажаннями;
- прагне автономії, при цьому потребує емоційної підтримки;
- переходить від батьківського світогляду до власного.

Успішне формування ідентичності передбачає: стабільне «Я», послідовність переконань, здатність до самоприйняття, уявлення про життєві цілі.

Вплив структури сім'ї

Тип сім'ї безпосередньо впливає на можливості формування ідентичності:

- Повна сім'я: забезпечує різноманітний досвід взаємодії, зразки статевих ролей;
- Неповна сім'я: може спричиняти емоційну нестабільність, посилене навантаження на одного з батьків

- Патологічна структура (наприклад, залежність, насильство): порушення безпеки, зниження рівня довіри та самоцінності.

Комунікація як чинник самопізнання

Якість родинного спілкування — основа для формування рефлексивного мислення. Коли підліток має можливість відкрито висловлювати думки, обговорювати сумніви, отримувати підтримку у конфліктах,

— це сприяє розвиткові здатності до саморозуміння, формулювання переконань, пошуку свого місця у світі.

Закритість, агресивна комунікація або емоційне ігнорування можуть викликати внутрішній конфлікт, відчуження, соціальну тривожність.

Роль емоційної підтримки та автономії

Ідеальна модель стосунків між батьками і старшокласником — це підтримувальна автономія:

- Батьки демонструють довіру до рішень дитини;
- Підліток відчуває, що його вибір важливий, але може розраховувати на допомогу;
- Встановлюються межі, однак вони обговорювані, а не нав'язані.

Це дозволяє підлітку не боятись помилок, формувати власне бачення життя, приймати себе як унікальну особистість.

Передача цінностей і родинна ідентичність

Через сім'ю дитина засвоює: моральні норми, культурні традиції, соціальні ролі, ставлення до праці, освіти, гендеру, духовності.

Ці установки можуть бути як базою для формування особистісної ідентичності, так і джерелом внутрішнього конфлікту, якщо суперечать індивідуальним прагненням підлітка.

Дослідження Т. М. Яблонської виявило, що характеристики сімейної системи, такі як емоційна близькість, адаптивність та структурованість, мають прямий вплив на розвиток ідентичності

старшокласників[42]. Сім'ї з послабленими емоційними контактами та неадаптивними реакціями можуть спричиняти труднощі у формуванні чіткої ідентичності у підлітків.

Вплив сімейного виховання на розвиток емоційного інтелекту

Поняття емоційного інтелекту

Емоційний інтелект (ЕІ) — це здатність усвідомлювати, розуміти, виражати й регулювати власні емоції та емоції інших людей. Згідно з моделлю Д. Гоулмана, ЕІ включає такі складові:

- самоусвідомлення (розуміння власних емоцій),
- саморегуляція (контроль імпульсів, стійкість),
- емпатія (розуміння емоцій інших),
- соціальні навички (взаємодія, комунікація),
- мотивація (внутрішній емоційний драйв).

Розвиток емоційного інтелекту тісно пов'язаний із досвідом ранньої прив'язаності, стилем виховання та атмосферою, в якій дитина зростає.[86]

Сімейне виховання як основа емоційного розвитку

Сім'я — перше середовище, у якому дитина вчиться розпізнавати, виражати та регулювати емоції.

Саме батьки:

- моделюють емоційні реакції
- навчають дитину співпереживанню
- дають зворотний зв'язок на емоційну поведінку
- визначають межі допустимого емоційного вираження.

Якість взаємин у сім'ї, стиль виховання та рівень емоційної підтримки безпосередньо впливають на розвиток ЕІ.

Роль батьківських моделей поведінки

Діти вчаться на прикладі. Якщо: мати проявляє співпереживання, батько вміє стримувати емоції, не пригнічуючи їх, обидва батьки вміють

вирішувати конфлікти з повагою - це забезпечує ґрунт для формування високого емоційного інтелекту в дітей.

Наслідки емоційного інтелекту у майбутньому

Діти з розвиненим ЕІ: краще навчаються, менше конфліктують, стійкі до стресу, мають здорові стосунки, здатні до рефлексії та саморозвитку.

Навпаки, дефіцит ЕІ може призвести до: поведінкових розладів, труднощів у спілкуванні, емоційної нестабільності.

Емоційний інтелект є важливою складовою особистісного розвитку підлітків.

Дослідження О. Г. Сисоєвої показало, що тип сім'ї та стиль виховання впливають на рівень розвитку емоційного інтелекту у підлітків. Зокрема, підлітки з повних сімей, де панує демократичний стиль виховання, мають вищий рівень емоційного інтелекту, що сприяє кращій соціальній адаптації та ефективному управлінню емоціями. [43]

Таким чином, сімейне виховання відіграє ключову роль у формуванні ідентичності підлітків, впливаючи на їхню «Я-концепцію», самоприйняття, емоційний інтелект, загальний психосоціальний розвиток.

Додатковим аспектом впливу сімейного виховання на розвиток емоційного інтелекту є значення емоційної доступності батьків. Дослідження показують, що відкритість батьків до емоційних переживань дітей, готовність вислуховувати їх без осуду чи знецінення — формує в дитини здатність приймати власні емоції як нормальні й значущі[44]. Це стає основою для розвитку самоусвідомлення та емоційної стабільності в підлітковому віці.

Також важливим є ставлення батьків до негативних емоцій дитини. У родинях, де емоції типу гніву, смутку або страху вважаються «неприпустимими» чи «слабкістю», дитина може навчитися пригнічувати

свої почуття або соромитися їх, що ускладнює розвиток навичок саморегуляції.

Натомість прийняття та підтримка під час емоційних переживань сприяє формуванню відкритого ставлення до емоційного досвіду, розвитку емпатії та конструктивних стратегій подолання стресу[45].

Ще один вагомий чинник — це стиль емоційного коучингу, який використовують батьки. У межах цього підходу дорослі не лише розпізнають і підтримують емоції дитини, а й навчають її аналізувати ситуації, розуміти причинно-наслідкові зв'язки між подіями та емоційними реакціями. Такий підхід сприяє розвитку когнітивного компонента емоційного інтелекту, зокрема емоційної рефлексії[46].

Крім безпосередньої батьківської поведінки, важливим опосередкованим чинником розвитку емоційного інтелекту (EI) у дітей виступають особистісні характеристики самих батьків — зокрема рівень їхнього емоційного інтелекту, здатність до саморегуляції, емоційної стійкості та конструктивного подолання стресу. Ці особливості визначають якість емоційного середовища в родині, яке слугує фоном для повсякденної емоційної взаємодії між дорослими та дитиною.

Емоційне навчання в сімейному контексті відбувається не лише через вербальні інструкції або виховні настанови, а значною мірою — через спостереження за емоційними реакціями батьків, наслідування їхніх моделей поведінки, стилів вираження почуттів та регуляції емоційного стану. Невербальні канали комунікації — інтонація голосу, міміка, жести, фізична присутність або дистанція — несуть важливу інформацію про емоційний клімат і ставлення до дитини, впливаючи на формування її емоційної чутливості, емпатії та самосвідомості.

У цьому контексті емоційна культура родини виступає потужним фактором емоційного розвитку дитини.

Отже, особистісні ресурси батьків, пов'язані з емоційною зрілістю, мають суттєвий вплив на емоційний розвиток дитини, навіть якщо цей вплив не є прямим чи усвідомленим. Формування емоційного інтелекту в дитячому віці великою мірою зумовлюється якістю емоційної взаємодії в родинному середовищі, що базується на внутрішніх емоційних установках і поведінкових патернах самих батьків.

1.3. Фактори формування ідентичності юнака

Окрім родини, яка традиційно відіграє фундаментальну роль у становленні базових уявлень про себе, формування ідентичності юнака суттєво залежить від соціального контексту, що охоплює шкільне, студентське, професійне, культурне та медійне середовище. Саме ці інститути соціалізації — освітні заклади, групи однолітків, студентські спільноти, культурні простори, а також мас-медіа — формують розмаїття соціальних норм, очікувань та моделей поведінки, з якими молодій людині доводиться взаємодіяти та які вона поступово інтеріоризує.

Школа та університет, як ключові освітні інституції, створюють не лише інтелектуальне середовище, а й простір для соціального самовираження, ідентифікації зі спільнотою, переживання успіхів і невдач, розвитку моральних та професійних орієнтирів. У шкільному та студентському колективі юнак зустрічається з альтернативними точками зору, різноманітними цінностями та способами самопрезентації, що стимулює рефлексію над власною ідентичністю. Досвід прийняття або неприйняття з боку однолітків, зворотний зв'язок від учителів і

викладачів, участь у спільних проектах та соціальній активності — усе це впливає на формування самосприйняття, самоповаги та емоційної стабільності.

Однолітки відіграють провідну роль у розвитку соціальної ідентичності. Приналежність до певної групи, визнання, підтримка чи, навпаки, відторгнення з боку однолітків може значною мірою вплинути на самооцінку, відчуття власної значущості. Водночас потреба в належності може призводити до наслідування чужих моделей поведінки, втрати індивідуальності, проявів девіації.

Вагомий вплив має інформаційне середовище, соціальні мережі, медіаконтент, блогери формують уявлення про те, «якими потрібно бути», підсилюють тиск стандартів і очікувань.

У молоді, яка ще не має сформованого Я-образу, це може викликати відчуття невпевненості, заздрості, фрустрації. Водночас, при відповідному рівні критичного мислення та психологічної зрілості, ці ресурси можуть стати інструментом позитивної самопрезентації, комунікації та саморозвитку.

Соціально-культурний контекст: економічна ситуація, цінності суспільства, політичні події.

Також впливають на формування ідентичності. У періоди нестабільності молодь може відчувати підвищену тривожність, втрату орієнтирів, пошук альтернативних моделей самоідентифікації.

Ще одним важливим чинником соціального середовища є участь у: позашкільних спільнотах, волонтерських рухах, громадських організаціях.

Такі форми активності створюють можливість для юнацтва взаємодіяти з однодумцями, відчувати приналежність до соціально значущих ініціатив та формувати позитивну соціальну ідентичність. Дослідження показують, що залучення до громадської активності у

підлітковому віці підвищує рівень самоусвідомлення та відповідальності [47].

Окрім цього, важливу роль у становленні ідентичності відіграє система освіти — не лише як формальна структура, а як простір для взаємодії, визнання та розвитку. Атмосфера довіри, підтримки, відкритого обговорення важливих тем у навчальних закладах сприяє: утвердженню юнацької суб'єктності, формуванню особистісної позиції рефлексивного ставлення до себе[48].

Навпаки, надмірна конкуренція, авторитарні педагогічні практики та відсутність індивідуального підходу можуть знижувати самооцінку та спричиняти формування зовнішньо детермінованої ідентичності.

Соціальні очікування щодо ролей юнака та дівчини, поширювані через медіа та соціальні інститути, також чинять значний вплив на ідентичність. Гендерні стереотипи, стандарти краси, успіху чи поведінки можуть створювати внутрішні конфлікти, якщо вони суперечать індивідуальним переконанням підлітка.[49].

Інтернаціоналізація культури, доступ до глобального контенту та спілкування з представниками інших країн також трансформують досвід формування ідентичності.

З одного боку, це сприяє розширенню горизонтів, розвитку міжкультурної толерантності та гнучкості.

З іншого — може спричинити розмитість власної національної, етнічної чи культурної ідентичності, особливо у випадках, коли національна культура не репрезентована або маргіналізується у суспільному дискурсі [50].

Юнаки, які мають можливість досліджувати різні соціальні ролі — як у віртуальному, так і у реальному середовищі — швидше формують інтегровану ідентичність. Але за відсутності підтримки з боку дорослих або в умовах соціального тиску ця експериментальна поведінка може

завершитися формуванням неавтентичної або «нав'язаної» ідентичності [51].

Роль соціальних інститутів у формуванні ідентичності

Ідентичність — це відчуття належності до певної соціальної групи, самоусвідомлення себе як особистості з певними рисами, цінностями, ролями.

Ідентичність поділяється на: особистісну (індивідуальне «Я») та соціальну (ідентифікація з групами: сім'я, нація, релігія, професія тощо).

Соціальні інститути — це стабільні форми організації суспільного життя, які забезпечують соціалізацію та передають норми, цінності, зразки поведінки.

Основні соціальні інститути, що впливають на ідентичність

Вагомий вплив на процес формування особистісної та соціальної ідентичності справляє сучасне інформаційне середовище, до якого належать соціальні мережі, цифровий медіаконтент, інтернет-платформи та впливові фігури масової комунікації. Ці чинники відіграють роль потужних агентів соціалізації, які не лише транслиують актуальні культурні моделі, ціннісні орієнтири та зразки поведінки, а й активно конструюють нормативні уявлення про те, «якими потрібно бути» у сучасному суспільстві. Через механізми порівняння, публічної самопрезентації та прагнення до соціального схвалення, медійний вплив сприяє посиленню зовнішнього тиску соціальних стандартів, естетичних і поведінкових очікувань, що нерідко призводить до деформації самооцінки, фрагментації ідентичності та психологічної напруги в індивіда.

Освіта

Освітнє середовище, зокрема школа та університет, відіграє важливу роль у формуванні когнітивного компонента ідентичності, сприяючи розвитку цілісної картини світу, світоглядних установок та базових уявлень про соціальну реальність. У процесі навчання особистість не лише засвоює знання, а й поступово формує професійну ідентичність, орієнтуючись на певні сфери діяльності, цінності й моделі успішності. Крім того, освітні інституції функціонують як соціальні простори, де відбувається активна взаємодія з однолітками, що створює умови для становлення соціальної ідентичності через процеси порівняння, прийняття або відторгнення, включення до групи чи позиціювання.

Вагоме значення у цьому контексті мають педагогічні фігури — вчителі, викладачі, наставники, які виступають не лише джерелом академічного знання, а й авторитетами, здатними впливати на формування самооцінки, рівень амбітності, мотивацію досягнення, а також на становлення світоглядних орієнтирів. Їхній стиль взаємодії, система очікувань і рівень підтримки можуть як підвищувати внутрішню впевненість особистості, так і, за певних обставин, створювати передумови для формування негативного образу «Я».

Релігійні інститути

Визначають духовну ідентичність, моральні норми, забезпечують відчуття спільності, приналежності. Формують поведінкові стандарти, які людина інтеріоризує.

Держава та громадянське суспільство

Впливають на національну ідентичність, правосвідомість. Через символи, свята, мову, політичну участь людина ототожнює себе з нацією. Важливу роль відіграє досвід належності до демократичного суспільства або тоталітарного.

Дружні та неформальні спільноти

У підлітковому віці друзі — головне джерело соціального зворотного зв'язку. Неформальні групи допомагають експериментувати з ролями. Підтримка в групі формує впевненість у власному «Я».

Взаємодія соціальних інститутів

Ідентичність не формується в межах одного інституту — вона є результатом взаємодії: конфлікти між установками родини й школи можуть викликати внутрішню напругу, а гармонійна взаємодія посилює цілісність особистості. Під впливом різних інститутів людина може формувати кілька ідентичностей одночасно (наприклад: релігійна, національна, професійна), що взаємодіють між собою.

Динаміка ідентичності у змінному соціумі

У сучасному світі соціальні інститути змінюються: цифровізація трансформує комунікацію, ускладнюючи формування стабільної ідентичності; мобільність та глобалізація розширюють межі соціального вибору; політична та економічна нестабільність змушують людей переглядати свою належність.

Це вимагає від особистості гнучкості, рефлексії та здатності до реконструкції ідентичності.

Соціальні мережі як середовище ідентичного самовираження

Публічна ідентичність

Користувач формує цифровий образ себе (аватар, персональна сторінка, публікації), який часто репрезентує соціально прийнятну або бажану версію «Я». Внаслідок цього може виникати дисонанс між автентичною особистістю та віртуальним «Я», що потенційно спричинює психологічний дискомфорт або фрагментацію ідентичності.

Зовнішнє визнання

Соціальні реакції у вигляді лайків, коментарів та кількості підписників виступають як джерело соціального зворотного зв'язку.

Відтак ідентичність починає корелювати з оцінками зовнішнього середовища, що сприяє формуванню схильності до зовнішньої самооцінки.

Гнучкість ролей

Соціальні мережі надають можливість експериментувати з різними ролями та ідентичностями (гендерними, професійними, естетичними тощо), що сприяє процесу самовизначення. Водночас така гнучкість може призводити до виникнення ідентичної неоднорідності або хаосу.

Media та масова культура: роль у формуванні норм і шаблонів

У сучасному медійному просторі особливу роль відіграє трансляція нормативних моделей поведінки, зовнішності, стилю життя та уявлень про успіх, що активно впливають на процеси формування особистісної ідентичності. Засоби масової інформації, соціальні мережі та цифрові платформи виступають потужними агентами репрезентації, які формують у свідомості уявлення про соціально схвалювані стандарти.

Особливо вразливими до такого впливу є підлітки та молодь — вікові категорії, для яких характерна підвищена чутливість до зовнішніх оцінок, потреба у соціальному визнанні та активний пошук ідентифікаційних орієнтирів. У період інтенсивного становлення «Я-концепції» та експериментування з ролями, молоді особи схильні інтеріоризувати медіаобрази як зразки для наслідування, що може як сприяти саморозвитку, так і призводити до фрустрацій, внутрішніх конфліктів або формування неавтентичної ідентичності в умовах невідповідності між реальністю та ідеалізованими стандартами.

Ідеологічний вплив

Медіа можуть формувати політичну, національну, релігійну ідентичність через інформаційне середовище. В умовах інформаційної війни — це може мати маніпулятивний або поляризуєчий ефект.

Емоційний і психосоціальний вплив

Феномен FOMO (Fear of Missing Out)

Потреба постійно бути онлайн, знати «що відбувається», не «випасти» з інформаційного простору. Сприяє тривожності, залежності від віртуального схвалення.

Позитивні аспекти цифрової ідентичності

Розширення можливостей самовираження: мистецтво, активізм, громадянська позиція. Доступ до альтернативних ідентичностей: люди з нетиповими цінностями або ідентичностями можуть знайти підтримку. Освіта та самопізнання: контент може допомогти в усвідомленні себе, власних поглядів, таланту, ролі в суспільстві.[86]

Ідентичність у «соцмережевому дзеркалі»

У сучасних умовах розвитку цифрової культури ідентичність постає як динамічне, візуалізоване та публічно опосередковане явище. Вона дедалі частіше конструюється не стільки на основі внутрішньої цілісності особистості, скільки у процесі зовнішньої взаємодії з онлайн-аудиторією, у цифровому просторі, що функціонує як дзеркало соціального схвалення та зворотного зв'язку. У цьому «соцмережевому дзеркалі» особа стає більш залежною від реакцій зовнішнього оточення, ніж від власних уявлень про «Я», що зумовлює зміщення акценту з автентичності на адаптивну самопрезентацію.

Сучасні інформаційні технології, зокрема соціальні мережі, мають значний вплив на процес формування ідентичності юнаків. Вони створюють нові можливості для самовираження, але водночас можуть спричиняти психологічний тиск через нав'язування певних стандартів поведінки та зовнішності. Юнаки часто порівнюють себе з ідеалізованими образами в медіа, що може призводити до зниження самооцінки та виникнення внутрішніх конфліктів. Однак, при наявності критичного мислення, соціальні мережі можуть стати інструментом для розвитку особистісної ідентичності та розширення соціальних зв'язків.

Вплив соціально-економічних факторів

Загальна характеристика соціально-економічних чинників

Соціально-економічні фактори — це умови, у яких живе особа, що включають: матеріальне становище родини, рівень освіти батьків, професійний статус, соціальну мобільність, доступ до ресурсів (освіта, медицина, культурний капітал).

Ці фактори визначають можливості, межі вибору та життєві сценарії, що впливають на те, як людина сприймає себе, своє місце у світі та свої перспективи.

Вплив рівня матеріального добробуту

- Фінансова стабільність створює відчуття безпеки, дозволяє людині вільніше шукати своє «Я», не концентруючись на базових потребах.

- Бідність обмежує самореалізацію, формує відчуття неповноцінності, провокує внутрішню напругу, комплекси, соціальну ізоляцію.

При цьому надмірне матеріальне забезпечення може призвести до залежності від зовнішніх статусів, формування споживацької ідентичності та труднощів з побудовою ціннісної системи.

Роль соціального статусу родини

Професійна діяльність батьків слугує моделлю для формування професійної ідентичності.

- Родини з високим соціальним статусом надають більше ресурсів для розвитку особистісного потенціалу.

- У родинях із низьким статусом діти часто стикаються з соціальними бар'єрами, стигматизацією, що знижує самооцінку.

Доступ до якісної освіти та культурного капіталу

Діти з освічених родин мають більше можливостей для розвитку критичного мислення, пізнання світу, що сприяє формуванню цілісної

ідентичності. Брак культурного капіталу (відсутність книжок, музеїв, освітніх розмов) звужує уявлення про можливі «ідентичнісні ролі».

Ефект соціального середовища та мобільності

У середовищах з низькою мобільністю люди схильні повторювати життєві сценарії батьків — формується **пасивна** ідентичність.

Висока соціальна мобільність (зміна соціального статусу) стимулює формування гнучкої, відкритої, але іноді — нестабільної ідентичності.

Соціальні нерівності та криза ідентичності

Соціальна несправедливість, дискримінація, відсутність перспектив породжують ідентичнісні конфлікти: відчуття меншовартості, агресивне самоутвердження (наприклад, через протестні рухи) та соціальну ізоляцію або асоціальні моделі поведінки.

Вплив економічної ситуації у країні

Під час економічної нестабільності (криза, безробіття) посилюється відчуття невизначеності, що ускладнює формування стабільного образу «Я». Навпаки, економічне зростання і стабільність сприяють позитивній ідентифікації з суспільством, професією, національністю.

1.4. Вплив культурного контексту на формування ідентичності юнака

Культурний контекст — це система символів, цінностей, норм, традицій, релігійних уявлень, мови та звичаїв, які притаманні конкретному суспільству або групі. Він визначає «рамку», в межах якої особистість осмислює світ, будує своє уявлення про себе та формує життєві цілі та ідентичність.

Ідентичність — це уявлення особистості про себе, свою належність до певних соціальних, етнічних, релігійних чи культурних груп, а також систему переконань і цінностей.

Культурний контекст впливає не лише на спосіб мислення, але й на базові психологічні процеси:

- сприйняття
- пам'ять
- емоційну регуляцію.

Наприклад, у колективістських культурах (як-от азійських чи традиційних суспільствах) ідентичність частіше визначається через зв'язки з родиною, соціальною групою, виконання соціальних ролей. Натомість в індивідуалістичних культурах (західного типу) особистісна автономія, самореалізація та унікальність посідають центральне місце у формуванні Я-образу [52].

Ідентичність формується через процес інтерналізації культурних норм та очікувань. У цьому процесі важливу роль відіграє соціалізація — тобто засвоєння культурного досвіду через родину, освітні установи, медіа, міжособистісну взаємодію. Те, як дитина бачить себе, значною мірою залежить від того, як її бачать інші — і це бачення формується крізь призму культурних значень і стереотипів[53].

Культурний контекст також впливає на структуру самоідентифікації. Наприклад, у деяких суспільствах етнічна або релігійна приналежність є домінантним компонентом ідентичності, тоді як в інших — це можуть бути професійна роль або стиль життя. Ці пріоритети змінюються залежно від історичних, політичних чи економічних обставин, у яких розвивається особистість[54].

Юнацький вік у цьому контексті стає критичним етапом: саме в цей період особистість стикається з культурними вимогами бути «зрілою», «відповідальною», «ідентифікованою» в очах спільноти[55].

Таким чином, культурний контекст не просто супроводжує процес формування ідентичності. Він його спрямовує, надаючи сенс

особистісному досвіду та формуючи систему цінностей та рамки прийнятної поведінки.

Усвідомлення впливу культури є важливим кроком до формування інтегрованої, гнучкої ідентичності, що враховує як індивідуальні, так і соціокультурні аспекти[56].

Культурний код і соціалізація

З дитинства особистість занурена в культуру через: мову спілкування; національні свята та традиції; міфи, фольклор, історичну пам'ять; рольові моделі та символи (герої, видатні особистості, національні цінності).

Ці елементи формують колективну ідентичність, що стає підґрунтям для особистісної.

Культурний код — це не лише набір символів і традицій, але й механізм передачі ціннісної системи від покоління до покоління. Через процеси первинної соціалізації дитина засвоює уявлення про «нормальне» й «допустиме», а також формує ставлення до себе як члена певної спільноти. Культурні патерни — те, як ми святкуємо, говоримо, сумуємо чи пишаємося — проникають у щоденну поведінку й впливають на формування ідентичності [57].

Ранні образи, пов'язані з культурною належністю, зберігаються в емоційній пам'яті й стають базою для подальших ідентифікаційних рішень у юнацькому віці. Наприклад, знайомство з традиційною музикою, кухнею, історичними постатями або національним одягом у дитинстві може сприяти формуванню глибшого емоційного зв'язку з культурною спільнотою в дорослому житті [58].

Культурний код також відіграє роль фільтра: він визначає, які моделі поведінки та цінності соціально схвалюються, а які — ні. Це, своєю чергою, формує внутрішню нормативність особистості та впливає на її соціальні ролі. Наприклад, у суспільствах із колективістською

орієнтацією наголос ставиться на слухняності, гармонії в групі, а в індивідуалістичних культурах — на автономії та самореалізації [59].

Особливу роль у соціалізації відіграють національні наративи: офіційна історія, література, фільми, які подають уявлення про «героїв» і «антигероїв» нації.

Ідентифікуючись із цими образами, юнацтво формує уявлення про бажані якості, соціальні сценарії та навіть життєві цілі[60]. У період глобалізації ці традиційні наративи конкурують з альтернативними ідентичностями, що нав'язуються через транснаціональні медіа — що, в свою чергу, може спричинити кризи ідентичності або, навпаки, сприяти її глибшому осмисленню [61].

Таким чином, культурний код є важливим регулятором соціалізації, який визначає як зовнішні соціальні очікування, так і внутрішню систему цінностей особистості. Його роль у формуванні колективної та особистісної ідентичності є ключовою, особливо в юнацькому віці, коли особистість активно шукає відповіді на запитання: «Хто я?», «Звідки я?», «Ким я хочу бути?»[62].

Типи культур і характер ідентичності

Індустріальна/традиційна культура

Традиційні суспільства відзначаються жорстко встановленими соціальними ролями, які часто передаються з покоління в покоління. Гендерні, професійні, родинні ролі є фіксованими, а ідентичність особистості формується в контексті колективних норм і очікувань. У таких культурах домінує колективна ідентичність, що тісно пов'язана із сімейними зв'язками, релігією, етнічною приналежністю.

Особистість у традиційній культурі зазвичай розглядається як частина цілісної соціальної структури, де стабільність і послідовність цінуються понад індивідуальні зміни[63]. Цей тип ідентичності має міцні корені в минулому, що забезпечує почуття безпеки та належності, але

водночас може обмежувати особисту свободу вибору й самовираження[64].

Постіндустріальна/глобалізована культура

Постіндустріальні суспільства характеризуються:

- високою варіативністю ролей
- гнучкістю соціальних норм
- швидкою зміною ціннісних орієнтирів.

У такому культурному контексті особистість має більшу свободу у виборі своєї ідентичності — від національної, релігійної до цифрової ідентичності. Цей процес супроводжується послабленням традиційних зв'язків та зростанням індивідуалізму [65].

Однак така свобода вибору породжує нові виклики: особистість стикається з необхідністю постійно адаптуватися, що може призводити до фрагментації Я-концепції, відчуття роздвоєння, кризи ідентичності.

Водночас цифрова та глобальна ідентичність відкриває нові можливості для самовираження, творчості і побудови мультикультурних зв'язків [66]. Соціальний контекст постіндустріальних культур постійно змінюється, що вимагає від особистості гнучкості та навичок критичного мислення для збереження цілісності ідентичності[67].

Порівняльний аналіз

Різниця між індустріальною і постіндустріальною моделями ідентичності не лише в структурі ролей, але і в способах соціалізації.

1. Традиційна культура формує ідентичність через спадковість і колективні наративи
2. Постіндустріальна культура — через індивідуальні пошуки і персональні вибори[68].

Цей перехід від фіксованих ролей до множинних ідентичностей пов'язаний із глобалізацією, розвитком інформаційних технологій та змінами в ціннісних системах суспільства. Однак обидва типи

ідентичності можуть співіснувати і взаємодіяти, формуючи багатопланові культурні особистості, які одночасно мають глибокі локальні корені і відкритість до глобальних впливів[69].

Етнічна та національна ідентичність

Людина формує відчуття належності до етнічної чи національної спільноти через: мову, історичну пам'ять, національні цінності. У мультикультурному середовищі виникає гібридна ідентичність, коли особистість поєднує кілька культурних кодів. У контексті міграції чи етнічної меншини — можлива культурна асиміляція або маргіналізація, що ускладнює стабільність ідентичності.

Релігійний і духовний контекст

Релігія є важливим культурним компонентом, який формує систему цінностей, уявлення про світ, місце людини в ньому.

Через релігійні вірування та практики індивід отримує відповіді на фундаментальні питання — про добро і зло, сенс життя, призначення особистості. У юнацькому віці, коли особа активно шукає свою ідентичність, релігійний контекст може стати як джерелом стабільності, так і ареною внутрішнього конфлікту[70]. У більшості культур релігія не лише визначає морально-етичні орієнтири, а й формує уявлення про «ідеальне Я». Через молитви, ритуали, участь у спільнотах віруюча молодь не тільки інтегрується у традиції, а й розвиває почуття належності до вищого порядку або духовної спільноти[71]. Це особливо актуально в умовах соціальної невизначеності, коли релігійні структури виконують компенсаторну функцію - дають опору, надають сенсу переживанням, допомагають вибудувувати внутрішню цілісність[72].

У сучасному світі молоді люди дедалі частіше шукають духовного досвіду поза межами традиційних конфесій

- через волонтерство
- творчість

- практики усвідомленості
- філософське самопізнання.

Ця тенденція говорить про те, що духовна ідентичність може бути індивідуальною, рефлексивною, незалежною від інституціоналізованої релігії[73].

Дослідження показують, що позитивна релігійна ідентичність корелює з високим рівнем самоповаги, емоційною стабільністю та соціальною поведінкою в юнацькому віці[74]. При цьому надмірно догматичне або авторитарне релігійне середовище може, навпаки, обмежувати формування автономної ідентичності, пригнічуючи самовираження[75].

Масова культура і глобалізація

Масова культура, яка активно поширюється через засоби масової інформації, фільми, музику, соціальні мережі формує глобальні уявлення про ідентичність.

Вона створює єдині стандарти, які впливають на зовнішній вигляд, стиль життя, цінності та поведінку. Зокрема, молодь переймає такі універсальні ідеї, як прагнення до успіху, популярності, самореалізації, що транслюються через медіа[76].

У сучасному світі глобалізація значною мірою стирає локальні культурні особливості, сприяючи уніфікації поведінки та стандартів у різних країнах. Водночас, цей процес викликає опір, оскільки локальні спільноти прагнуть зберегти свої унікальні традиції, звичаї, мову. Виникає феномен «парадоксу глобалізації»: одночасне зближення культур і спроба відстояти локальні відмінності[77].

Масова культура значно впливає на формування ідентичності підлітків і молоді.

1. З одного боку, вона дає широкий вибір моделей поведінки та образів для наслідування, сприяючи самовираженню.

2. З іншого боку, масова культура може створювати стандарти, які викликають почуття невідповідності або фрустрацію, особливо якщо молодь не відповідає ідеалізованим уявленням про успіх чи красу[78].

Соціальні мережі виступають особливим простором, де масова культура стає інтерактивною. Тут молоді люди не лише споживають контент, а й створюють його, формуючи власні образи для публіки. Така самопрезентація впливає на їхню самооцінку, формуючи відчуття успіху або провалу залежно від реакцій аудиторії[79].

Таким чином, масова культура і глобалізація є двояким явищем, яке може як зближувати людей, так і посилювати культурну роз'єднаність. Для гармонійного розвитку особистості в умовах глобалізації важливо зберігати баланс між інтеграцією в глобальну спільноту та шануванням власної культурної ідентичності[80].

Культурна криза та пошук ідентичності

У періоди соціальних потрясінь: війни, політичних конфліктів, втрати національного суверенітету, культурної асиміляції, насильницького нав'язування чужих цінностей виникає явище ідентичнісної кризи. Людина починає сумніватися у власній належності, втрачає відчуття культурної стабільності, переживає внутрішній розлад і шукає нові орієнтири для самоідентифікації[81].

Такі кризи можуть мати особливо глибокий вплив на молодь, яка перебуває на етапі активного формування ідентичності. У юнацькому віці особистість ще не має сформованої системи цінностей, тому зовнішня дестабілізація посилює внутрішню невизначеність. У деяких випадках це може спричинити відчуження, відмову від національної чи етнічної ідентичності, асиміляцію або ж, навпаки, — радикалізацію як форму захисту власного «Я»[82].

Культурне середовище, в якому зростає юнак, є джерелом соціальних ролей, моральних орієнтирів та моделей поведінки.

Традиції, мова, релігія, історична пам'ять — усе це формує як національну, так і особисту ідентичність. Під час культурної кризи значення цих елементів може змінюватися: молодь або відкидає частину культурної спадщини як застарілу, або переосмислює її та інтерпретує відповідно до нових реалій[83].

У багатокультурному суспільстві юнаки часто зіштовхуються з необхідністю інтегрувати у свою ідентичність елементи різних культур. Це може бути:

1. як збагачувальним досвідом, що розвиває толерантність, гнучкість і відкритість
2. так і джерелом конфлікту, особливо якщо молодь не отримує достатньої підтримки в процесі пошуку себе[84].

Формування мультикультурної ідентичності потребує розвитку критичного мислення, емоційної зрілості та рефлексії.

Дослідження свідчать, що підтримка культурної спадщини, активне залучення молоді до вивчення історії, традицій, мови та символіки своєї нації сприяють подоланню ідентичнісної кризи та формуванню стійкої ідентичності, заснованої на свідомому виборі, а не лише на зовнішньому впливі[85].

Отже, культурна криза, попри свої виклики, може стати поштовхом до глибшого самопізнання і формування більш усвідомленої ідентичності. Умовою цього є наявність підтримуючого середовища — родини, освіти, культурних інституцій — яке дозволяє юнакові осмислити своє місце в світі, зберігаючи зв'язок із корінням і водночас будуючи нові сенси.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

2.1. Мета, завдання, гіпотеза дослідження, база, вибірка та організація дослідження

Мета цього дослідження полягає у комплексному вивченні психологічних особливостей становлення ідентичності особистості в юнацькому віці, з акцентом на визначення ролі таких ключових чинників, як стиль сімейного виховання та характер соціального середовища. Зважаючи на складність і динамічність процесу формування ідентичності, мета охоплює як теоретичне осмислення явища, так і практичне вивчення його проявів у реальних умовах життя сучасної молоді.

Для реалізації поставленої мети було визначено такі завдання:

1. Здійснити глибокий аналіз основних теоретичних підходів до трактування поняття ідентичності в психологічній науці, включаючи концепції класичних і сучасних авторів.
2. Розкрити зміст та механізми впливу сімейного виховання на розвиток ідентичності в юнацькому віці, виділити специфіку впливу різних стилів виховання.
3. Виявити особливості функціонування соціального середовища, в якому перебуває сучасний юнак/юначка, та його роль у підтримці або гальмуванні становлення ідентичності.
4. Розробити методологічну стратегію емпіричного дослідження із залученням валідних та надійних психодіагностичних методик.
5. На основі отриманих емпіричних результатів сформулювати психологічно обґрунтовані рекомендації для фахівців, які працюють з молоддю, щодо підтримки процесу ідентифікації.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що існує статистично значущий взаємозв'язок між стилем сімейного виховання, особливостями соціального середовища (зокрема характером стосунків з однолітками, участю у спільнотах, впливом соціальних мереж) та рівнем сформованості ідентичності в юнацькому віці. Передбачається, що підтримка, автономія, емоційна близькість у родині, сприятливе соціальне середовище сприяють досягненню зрілої ідентичності, тоді як контроль, емоційна відстороненість та несприятливе соціальне тло можуть зумовлювати її дифузю чи кризовий характер.

Дослідження було організовано на базі учнів навчальних закладів м. Києва. Це дало змогу охопити вибірку студентської молоді, яка перебуває на ключовому етапі формування особистісної ідентичності — у віковому діапазоні від 18 до 21 року. Загальна кількість учасників склала 52 особи, серед яких були представники обох статей, а саме - 34 жінки та 18 чоловіків. До дослідження залучались школяри 9-11 класів та студенти I–IV курсів, що забезпечило достатній рівень сформованості самосвідомості та можливість адекватного самозвіту.

Процедура організації дослідження відповідала етичним нормам психологічної науки. Усі респонденти були проінформовані про мету дослідження, його добровільний характер та гарантії конфіденційності. Отримано усну згоду на участь.

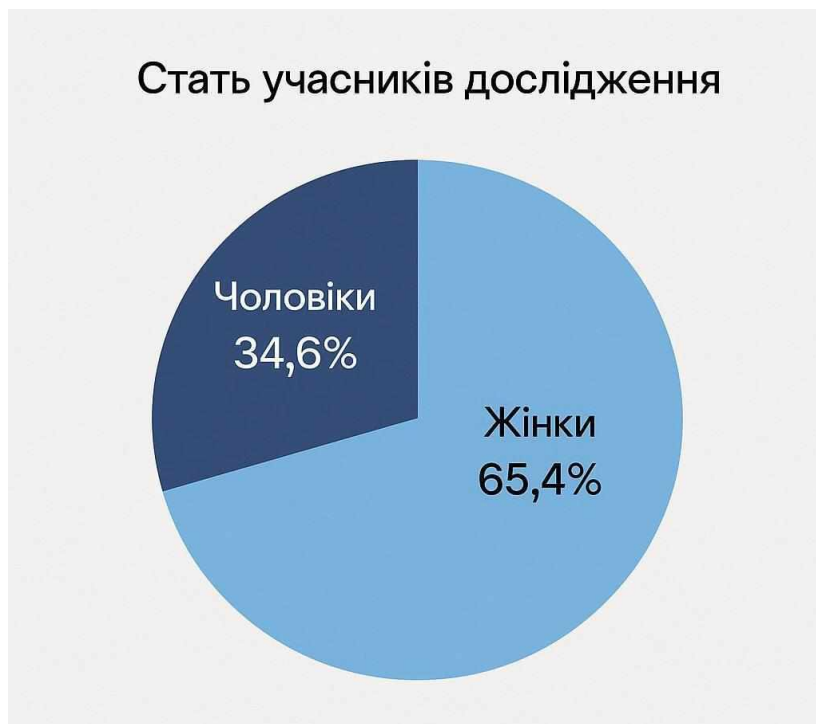

Рис 2.1. Стать респондентів

2.2. Методи дослідження

З метою досягнення поставленої мети дослідження та перевірки гіпотези було використано комплекс методів, що забезпечив можливість вивчити різні аспекти становлення ідентичності у юнацькому віці:

1. Методика визначення статусів ідентичності Дж. Марції (у адаптації А. В. Мольфа)

Розробник: Джеймс Марція (James Marcia), 1966 рік. Концепція психосоціального розвитку Еріка Еріксона. Методика визначає чотири статуси ідентичності особистості, що характеризують ступінь її сформованості:

- Досягнута ідентичність (особа самостійно прийняла життєві рішення після пошуку).
- Передчасна ідентичність (особа прийняла ідентичність без внутрішнього конфлікту, під впливом авторитетів).

- Мораторій (прийнята ідентичність) (особа перебуває в активному пошуку, ще не визначилася).
- Дифузна ідентичність (особа не шукає і не приймає рішень щодо ідентичності).

Кількість питань: У стандартній версії — 24 твердження, які оцінюються респондентом у контексті життєвих сфер: професійна діяльність, світогляд, релігія, політика, міжособистісні стосунки.

В Україні широко застосовується адаптація А.В. Мольфа.

2. Методика PARI (Parent–Child Relationship Inventory, модифікований варіант)

Розробники: Е. Шефер і Р. Белл (Schaefer & Bell), 1958 рік. Методика спрямована на вивчення особливостей батьківсько-дитячої взаємодії. Вона дозволяє виявити:

- емоційне ставлення батьків до дитини (прийняття–відторгнення),
- ступінь надання автономії (автономія–контроль),
- рівень залученості у життя дитини (залучення–байдужість).

Кількість питань: Варіюється залежно від адаптації. У дипломній роботі використано модифіковану версію з 20 питань, адаптовану для самооцінки виховання з боку дитини (ретроспективний підхід).

3. Методи математичної та статистичної обробки результатів (описова статистика, коефіцієнт кореляції Пірсона)

Розробник: Карл Пірсон (Karl Pearson), кін. XIX – поч. XX ст. Дає змогу визначити лінійний зв'язок між двома кількісними змінними. У контексті дослідження:

- оцінювався взаємозв'язок між стилем виховання (демократичний, авторитарний тощо) і типом ідентичності (досягнута, дифузна тощо).

Ключові показники:

- $r = 0,00-0,30$ — слабкий зв'язок;
- $r = 0,31-0,60$ — помірний зв'язок;

- $r = 0,61-0,90$ — сильний зв'язок;
- $p < 0,05$ — статистично значущий результат.

4. Метод анкетування (авторська анкета)

Мета анкети:

Вивчити вплив стилю сімейного виховання та особливостей соціального середовища на становлення ідентичності особистості у юнацькому віці.

Основні дослідницькі питання анкети:

1. У яких типах сімей виховувалися респонденти?
2. Який стиль виховання переважає у родині?
3. Наскільки респонденти відчували підтримку та автономію у процесі дорослішання?
4. Які соціальні групи (друзі, навчальний заклад, соцмережі) є найбільш впливовими для формування ідентичності?
5. Наскільки чітко сформоване уявлення про себе, свої цінності, цілі та соціальну належність?

Анкета складалася з 30 запитань, згрупованих у 4 тематичні блоки:

- Блок 1 – Загальні демографічні дані (стать, вік, курс, тип родини).
- Блок 2 – Особливості сімейного виховання (підтримка, автономія, стиль спілкування, роль батьків).
- Блок 3 – Соціальне середовище (вплив друзів, соціальних мереж, участь у спільнотах).
- Блок 4 – Самооцінка ідентичності (усвідомлення цілей, належності, цінностей, самопізнання).

2.3. Авторська анкета

Для глибшого розуміння особистісних і соціальних чинників, що впливають на формування ідентичності, було розроблено спеціальну авторську анкету. Вона включала такі блоки:

Блок 1. Демографічна інформація — вік, стать, курс, місце проживання, склад родини. Ці дані дозволили враховувати базові характеристики вибірки.

Блок 2. Характер взаємодії в сім'ї — оцінка стилю спілкування з батьками, рівня емоційної підтримки, наявності автономії, стиль вирішення конфліктів, очікування батьків стосовно майбутнього дитини.

Блок 3. Соціальне середовище — включає оцінку впливу друзів, однолітків, викладачів, участь у студентському самоврядуванні, активність у соціальних мережах, рівень залучення у позаосвітнє середовище (гуртки, волонтерство тощо).

Блок 4. Самооцінка ідентичності — включав відкриті та закриті питання типу: «Чи маєш уявлення про своє майбутнє?», «Чи можеш описати себе трьома словами?», «Ким хочеш стати через 5 років?», «Чи змінилися твої погляди за останній рік?» тощо. Це дозволило зафіксувати суб'єктивні уявлення про Я, що доповнило кількісні результати тестів.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.

3.1. База емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження проводилося з метою виявлення особливостей становлення ідентичності в юнацькому віці під впливом сімейного виховання та соціального середовища. У дослідженні взяли участь 52 респонденти, які навчаються у навчальних закладах м.Києва. Вік учасників варіювався від 15 до 21 року. Такий вік було обрано не випадково, адже саме він охоплює період активного формування ідентичності та самовизначення особистості.

Серед учасників дослідження:

- 34 особи — дівчата (65,4%)
- 18 осіб — юнаки (34,6%)

Щодо сімейного стану, то 73% опитаних зазначили, що зростали в повній родині (тобто з обома батьками), а 27% — виховувалися в неповних родинах або під опікою одного з батьків. Учасники представляють різні соціальні прошарки та культурні контексти, що дозволило зробити вибірку репрезентативною в межах поставленої мети дослідження.

Усі школяри та студенти брали участь у дослідженні на добровільній основі. Їм було гарантовано анонімність та конфіденційність результатів, що забезпечило більшу відвертість відповідей і підвищило достовірність отриманих даних.

3.2. Результати за методиками

1. Результати за методикою Дж. Марції

Для оцінки рівня сформованості ідентичності було застосовано опитувальник ідентичності Джеймса Марції, адаптований до українського контексту. Методика передбачає розподіл респондентів за чотирма

статусами ідентичності залежно від ступеня пережитої кризи і рівня прийнятих рішень: **досягнута, прийнята (мориторіальна), передчасна та дифузна ідентичність.**

Опитування було проведено серед 52 студентів віком від 17 до 22 років (середній вік — 19,5 року), які навчаються в університеті. Гендерне співвідношення: 34 дівчини (65,4%) та 18 юнаків (34,6%).

Таблиця 3.1

Результати розподілу за статусами:

Статус ідентичності	Кількість респондентів	Відсоток (%)
Досягнута ідентичність	17	32,7%
Прийнята (мориторіальна)	12	23,1%
Передчасна (форкложна)	13	25,0%
Дифузна	10	19,2%

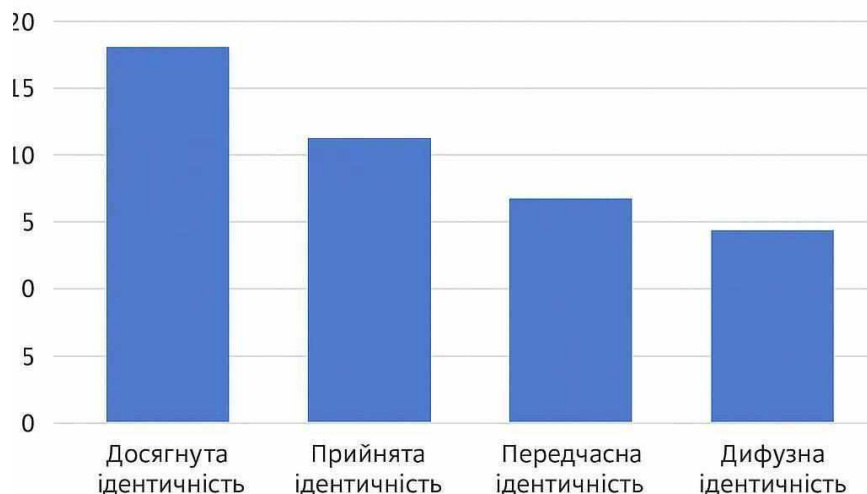
Коротка характеристика груп:

Досягнута ідентичність — ці студенти продемонстрували наявність особистісного вибору після дослідження альтернатив. Вони мали сформульовані цілі, чітко визначені життєві пріоритети, а також були здатні до саморефлексії. У більшості з них також спостерігалось високе почуття власної ефективності та самоприйняття.

Прийнята (мориторіальна) — ця група характеризувалася активним пошуком себе, переживанням внутрішніх сумнівів. Хоча рішення щодо майбутнього ще не були прийняті, учасники перебували в процесі осмислення цінностей та ролей. Часто проявлялася тривожність щодо майбутнього, але також — відкритість до змін.

Передчасна ідентичність — учасники прийняли життєві рішення без попереднього аналізу або кризи, часто під тиском батьків або соціального оточення. У відповідях простежувалася залежність від авторитетних фігур та нестача досвіду самостійного вибору. **Дифузна ідентичність** — ця категорія характеризувалася відсутністю ясних життєвих орієнтирів, невизначеністю щодо цілей, а також фрагментарним уявленням про себе. У більшості з них було зафіксовано низький рівень мотивації, підвищений рівень тривожності та труднощі у прийнятті рішень.

Також було виявлено певні **гендерні відмінності**: дівчата частіше потрапляли до категорій "прийнята" та "досягнута" ідентичність, тоді як серед юнаків частіше зустрічалася "дифузна" ідентичність. Це може свідчити про різницю в соціальних очікуваннях і механізмах самовизначення.

	Досягнута ідентичність	Прийнята ідентичність	Передчасна ідентичність	Дифузна ідентичність
Г т к	17	12	13	10

Отримані результати свідчать про відносно високий рівень сформованості ідентичності у частини студентів, але також засвідчують, що значна частка молоді все ще перебуває у стані пошуку свого «Я», ідентифікації з певними цінностями та соціальними ролями.

2. Результати методики PARI

Методика PARI (Parental Attitude Research Instrument) дозволила виявити стиль сімейного виховання, який був характерним для сім'ї кожного респондента в період підліткового віку.

Таблиця 3.2

Розподіл за стилями виховання:

Стиль виховання	Кількість респондентів	Відсоток (%)
Демократичний	32	61,5%
Авторитарний	11	21,2%
Гіперопіка	9	17,3%

Аналіз зв'язку між стилем виховання та ідентичністю:

Досягнута ідентичність найчастіше фіксувалася у респондентів, які росли в умовах демократичного виховання (76% з цієї групи).

Учасники з дифузною або передчасною ідентичністю переважно вказували на авторитарний стиль (54%) або гіперопіку (33%).

Батьківська підтримка, свобода висловлення думок, обговорення важливих питань були позитивно корельовані з формуванням стійкої самоідентичності.

3. Вплив соціального середовища (за авторською анкетой)

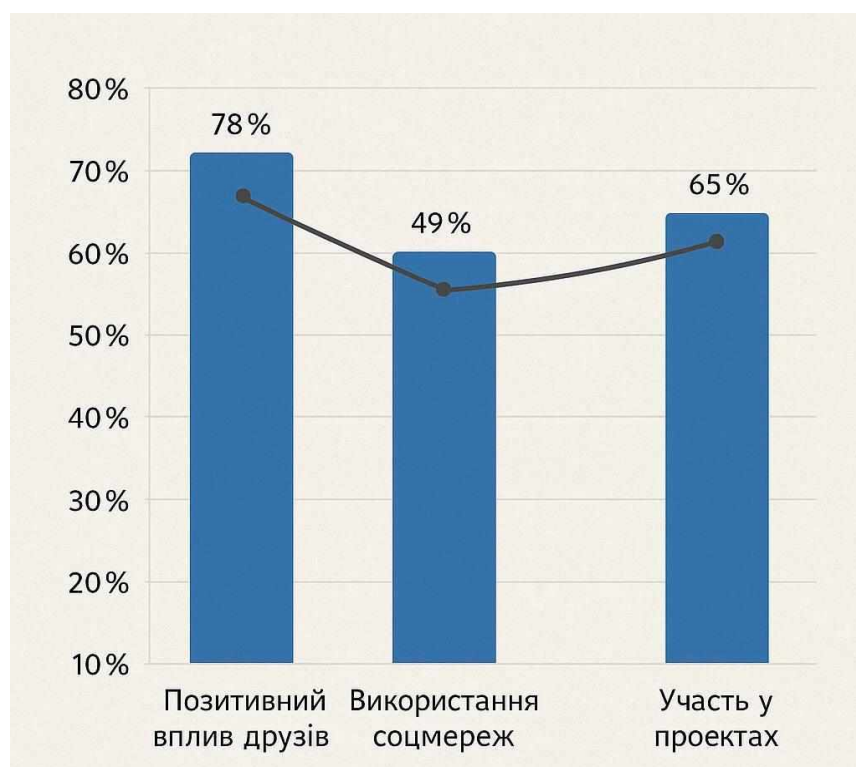
Соціальне середовище відіграє не менш важливу роль у формуванні ідентичності. Аналіз відповідей на авторську анкету дозволив виявити кілька ключових тенденцій:

- Позитивний вплив соціального середовища (друзі, викладачі, студентські ініціативи) відзначили 78% опитаних. Вони вказали, що саме соціальні контакти допомогли їм краще пізнати себе, розкрити свої сильні сторони та сформувані життєві пріоритети.

- Соціальні мережі стали інструментом самопрезентації для 49% респондентів.

Частина з них зазначила, що порівняння з іншими іноді викликає сумніви в собі, але водночас мотивує до розвитку.

- Участь у волонтерських, культурних або освітніх проектах (65%) розглядалася як чинник, що сприяв формуванню особистої системи цінностей, відповідальності та громадянської активності.

Ці дані свідчать, що молоді люди, які мають підтримувальне соціальне оточення, частіше демонструють сформовану або хоча б стабільну ідентичність, натомість ті, хто відчуває соціальну ізоляцію або нестабільність, частіше перебувають у стані ідентифікаційного пошуку або внутрішнього конфлікту.

Статистичний аналіз

Для перевірки гіпотези про зв'язок між стилем виховання та рівнем сформованості ідентичності було проведено статистичний аналіз, зокрема кореляційний аналіз за коефіцієнтом Пірсона:

- Кореляція між демократичним стилем виховання та досягнутою ідентичністю: $r = 0,62$ ($p < 0,01$). Це свідчить про сильний позитивний зв'язок між підтримкою, автономією в родині та сформованістю ідентичності.

- Кореляція між авторитарним стилем та дифузною ідентичністю: $r = -0,51$ ($p < 0,05$). Зв'язок є статистично значущим і свідчить про те, що жорсткий контроль з боку батьків може негативно впливати на здатність юнака до самовизначення.

- Аналіз ролі соціального середовища показав, що позитивні соціальні зв'язки корелюють з високим рівнем самоприйняття та цілісного образу Я ($r = 0,57$, $p < 0,01$).

ДОДАТОК Г

Загальні результати підтвердили висунуту гіпотезу: стиль сімейного виховання та характер соціального оточення мають суттєвий вплив на

формування ідентичності в юнацькому віці. Емпіричні дані свідчать про необхідність розвитку програм підтримки молоді, орієнтованих на розвиток самосвідомості, відповідального батьківства та соціальної інтеграції.

Таблиця 3.3

Параметри	Коефіцієнт (r)	Значущість (p)
Демократичне виховання — Досягнута ідентичність	$r = 0.62$	$p < 0.01$
Авторитарне виховання — Дифузна ідентичність	$r = -0.51$	$p < 0.05$
Гіперопіка — Передчасна ідентичність	$r = 0.43$	$p < 0.05$
Позитивне соціальне середовище Самоприйняття, цілісність «Я»	$r = 0.57$	$p < 0.01$
Участь у волонтерстві — Сформовані цінності	$r = 0.48$	$p < 0.05$

4. Інтерпретація результатів

Загальні результати підтверджують гіпотезу дослідження: сімейне виховання та соціальне середовище мають значний вплив на формування ідентичності в юнацькому віці. Зокрема:

Демократичний стиль виховання та підтримка з боку значущих дорослих сприяють формуванню стабільної, досягнутої ідентичності. **Нестача автономії, контроль або надмірна опіка** гальмують ідентифікаційні процеси, спричиняючи формування дифузної або

передчасної ідентичності.

Активна соціальна участь, зокрема волонтерство або участь у студентських ініціативах, пов'язана з вищим рівнем самоідентифікації, почуттям сенсу та соціальної відповідальності.

3.3. Практичні рекомендації

Зважаючи на результати проведеного дослідження, можна запропонувати низку практичних рекомендацій, які можуть бути корисними як для фахівців (психологів, педагогів), так і для батьків, а також для самих підлітків.

1. Для батьків та опікунів:

- Створюйте емоційно тепле, підтримувальне середовище в родині, де дитина почувається прийнятою та важливою.
- Підтримуйте баланс між свободою та відповідальністю: дозвольте молодим людям приймати рішення самостійно, водночас залишаючись поруч як джерело підтримки.
- Уникайте надмірного контролю або тиску, які можуть призводити до розвитку залежності або уникання відповідальності.
- Виявляйте щире зацікавлення у житті підлітка, розмовляйте про його цілі, інтереси та переживання.

2. Для педагогів і шкільних/університетських психологів:

- Створюйте сприятливе середовище для самопізнання й рефлексії, використовуйте інтерактивні методики, що допомагають студентам осмислювати власну ідентичність.

- Підтримуйте учнів у періоді самовизначення, допомагайте їм усвідомлювати сильні сторони, формувати індивідуальну освітню траєкторію.

- Використовуйте елементи тренінгових програм, рольових ігор, групових дискусій, що сприяють розвитку навичок соціальної взаємодії та самоусвідомлення.

- Забезпечте інклюзивний підхід, що враховує індивідуальні особливості розвитку та культурні відмінності.

3. Для самих підлітків і студентів:

- Активно залучайтеся до позанавчальної діяльності, зокрема до волонтерських ініціатив, участі у творчих і соціальних проєктах — це розширює досвід і сприяє кращому розумінню себе.

- Практикуйте рефлексію: аналізуйте свої вчинки, почуття, цілі, ведіть щоденник або беріть участь у психологічних тренінгах.

- Не бійтеся ставити складні запитання — саме пошук відповідей формує зрілу ідентичність.

- Пробуйте нові соціальні ролі, не обмежуйте себе усталеними уявленнями про те, ким «слід» бути.

4. Для майбутніх дослідників:

- Доцільно розширити вибірку, залучаючи представників з інших регіонів, освітніх установ, культурних середовищ.

- Варто застосовувати якісні методики дослідження (наприклад, інтерв'ю, нарративний аналіз, контент-аналіз соціальних мереж), які дозволяють глибше дослідити унікальний досвід формування ідентичності.

- Перспективними є міждисциплінарні підходи, що поєднують психологічний, соціологічний, культурологічний аналіз, а також дослідження ідентичності у цифровому середовищі

ВИСНОВКИ

У ході проведення даного дослідження була досягнута поставлена мета — всебічно проаналізувати психологічні особливості становлення ідентичності особистості в юнацькому віці з урахуванням ключових впливових чинників, зокрема стилю сімейного виховання та соціального середовища. Поєднання теоретичного аналізу сучасних наукових джерел із результатами емпіричного дослідження дозволило зробити низку ґрунтовних висновків, які є важливими як з наукової, так і з практичної точки зору.

Основні висновки дослідження:

1. Становлення ідентичності в юнацькому віці є складним, багатовимірним процесом, який охоплює когнітивні, емоційні та соціальні компоненти особистісного розвитку. У цьому віковому періоді особистість інтенсивно шукає відповіді на запитання «Хто я?», «Яке моє місце у світі?», «Якими є мої цінності та цілі?» Саме в юності особливо яскраво виявляється прагнення до самовизначення, осмислення життєвого шляху, професійного вибору, формування світоглядної позиції. Ідентичність виступає як інтегруючий механізм, що поєднує попередній досвід, сучасне самосприйняття та уявлення про майбутнє.

2. Застосована методика Дж. Марції дала змогу диференціювати респондентів за типами ідентичності, що дозволило виявити рівень її сформованості серед студентської молоді. Зокрема, найбільшу частку склали особи з досягнутою ідентичністю (32,7%) — це свідчить про те, що вони пройшли період активного пошуку та змогли сформулювати власну систему цінностей. Передчасна ідентичність (25%) вказує на раннє прийняття готових рішень без глибокого аналізу альтернатив. Прийнята ідентичність (23,1%) свідчить про внутрішню згоду з уже наявними поглядами. Водночас значний відсоток дифузної ідентичності (19,2%) вказує на актуальність проблеми особистісного самовизначення в сучасних умовах.

3. Був виявлений статистично достовірний зв'язок між стилем сімейного виховання та рівнем сформованості ідентичності. Учасники, які повідомили про демократичний стиль виховання в родині (високий рівень підтримки, емоційної залученості, надання автономії), частіше демонстрували сформовану, досягнуту ідентичність. Натомість авторитарний або гіперопікунський стиль асоціювався з меншою визначеністю у цінностях, нерозвиненою самостійністю, що відображалось у схильності до дифузної або передчасної ідентичності.

4. Авторитарні стилі виховання негативно впливають на становлення ідентичності. Молодь, яка росла в умовах надмірного контролю, нестачі емоційної підтримки або гіперпротекції, часто демонструє труднощі в самоідентифікації, брак віри у власні сили, невизначеність щодо життєвих цілей. Це свідчить про те, що формування ідентичності потребує безпечного середовища, де особистість може вільно досліджувати себе, робити вибір і брати на себе відповідальність.

5. Соціальне середовище виступає значущим чинником у процесі ідентифікації. Школярі та студенти, які мають позитивне соціальне оточення (підтримка з боку однолітків, участь у проєктах, сприятливий клімат в університеті), частіше демонструють вищий рівень впевненості в собі, активність, громадянську позицію. Значний вплив мають і сучасні цифрові комунікації: соціальні мережі виступають майданчиком для самопрезентації, пошуку ідентичності, проте можуть також посилювати тривожність та викликати сумніви у власній унікальності.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що становлення ідентичності є результатом взаємодії особистісних, сімейних та соціальних чинників. Гармонійне поєднання підтримки з боку сім'ї, активної взаємодії з позитивним соціальним середовищем та внутрішньої мотивації до самопізнання є запорукою формування зрілої, цілісної особистості в юнацькому віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. University of Minnesota Press.[69][77][80]
2. Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480.[55]
3. Arnett, J. J. (2002). The psychology of globalization. *American Psychologist*, 57(10), 774–783.[50]
4. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The Exercise of Control*. New York: W. H. Freeman.[29]
5. Baumrind, D. (1966). Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior. *Child Development*, 37(4), 887–907.[14][15][17]
6. Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Polity Press.[67][68]
7. Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. SAGE Publications.[46]
8. Bekh I.D. (2012). Particularly oriented research: theoretical and technological ambushes. Kiev:Lybid.[36]
9. Berger, P. L., & Luckmann, T. (1991). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Penguin Books.[38]

10. Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6), 697–712.[82]
11. Borisova, I. V. (2016). Hyperopia as a cause of deformation of the special development of the sublime. *Psychological Journal*, No. 3(21), p. 45–49.[21]
12. Brackett, M. A., Rivers, S. E., & Salovey, P. (2011). Emotional intelligence: Implications for personal, social, academic, and workplace success. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(1), 88–103.[46]
13. Bratko O.V. (2018). Psychological aspects of identity formation in youth. *Psychology and marriage*, 1, 72-78.[33]
14. Bruner, J. (1990). *Acts of Meaning*. Harvard University Press.[58]
15. Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.[65]
16. Chepeleva, N. V. (2005). *Sotsializatsiia osobystosti v suchasnomu suspilstvi*. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostyuka.[8]
17. Craig, G. J. (1996). *Human Development* (7th ed.). New Jersey: Prentice-Hall.[6]
18. Denham, S. A., Bassett, H. H., & Wyatt, T. (2007). The socialization of emotional competence. *Handbook of Emotion Regulation*, 614–637.[44]
19. Dyachenko, M. I. (2012). *Psychology of family therapy: navch. Pos_bnik*. Kiev: Center for Educational Literature.[39]
20. Durkheim, É. (1997). *The Division of Labor in Society*. Free Press.[64]
21. Eagly, A. H., & Wood, W. (2012). Social role theory. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of Theories of Social Psychology* (Vol. 2, pp. 458–476). SAGE Publications.[49]

22. Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton & Company.[1][22][31][62][70][81]
23. Featherstone, M. (1990). Global Culture: An Introduction. *Theory, Culture & Society*, 7(2–3), 1–14.[61]
24. Flanagan, C. A., & Levine, P. (2010). Civic engagement and the transition to adulthood. *The Future of Children*, 20(1), 159–179.[66]
25. Fowler, J. W. (1981). *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning*. Harper & Row.[71]
26. Freud, S. (1999). *The Ego and the Id*. London: Hogarth Press.[4]
27. Fromm, E. (1941). *Escape from Freedom*. New York: Farrar & Rinehart.[11]
28. Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. Basic Books.[63]
29. Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press.[59]
30. Goleman, D. (1998). *Working with Emotional Intelligence*. New York: Bantam Books.[86]
31. Gottman, J., & DeClaire, J. (1997). *Raising an Emotionally Intelligent Child: The Heart of Parenting*. New York: Simon & Schuster.[45]
32. Hall, S. (1996). Introduction: Who Needs 'Identity'? In S. Hall & P. du Gay (Eds.), *Questions of Cultural Identity* (pp. 1–17). SAGE Publications.[49][83]
33. Hermans, H. J. M., & Dimaggio, G. (2007). Self, identity, and globalization in times of uncertainty: A dialogical analysis. *Review of General Psychology*, 11(1), 31–61.[54]

34. Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations* (2nd ed.). SAGE Publications.[78]
35. Kachan, I. O. (2015). Development of features: methodological approaches, values, technologies. Kiev: Pedagogical thought.[40]
36. King, P. E., & Boyatzis, C. J. (2004). Exploring adolescent spiritual and religious development: Current and future theoretical and empirical perspectives. *Applied Developmental Science*, 8(1), 2–6.[75]
37. Kosenko, V. O. (2017). Psychological features of identity formation in children of different types of education. Newsletter of KhNPU im. G. S. Skovorodi. Psychology, No. 56, p. 93–97.[25]
38. Kostiuk, H. S. (1988). *Psykhologichni osnovy navchannia i vykhovannia*. Kyiv: Radianska shkola.[9][12]
39. Kononenko, I. V. (2020). The role of the social environment in the established identity of the population. *Current problems in psychology*, 3(15), 47–55.[35]
40. Maksymenko, S. D. (2008). *Genetychna psykhologhiia*. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury.[7]
41. Malisheva, T. V. (2019). The infusion of Father's styles into the development of the peculiarities of the substrate. *Current problems in psychology*, v. 15(2), p. 78–84.[24]
42. Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), 551–558.[32]
43. Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of Adolescent Psychology* (pp. 159–187). Wiley.[2][16][30]
44. Marinova, A. P. (2020). Family strategies of development: influence on the formation of identity of young people. *Young people and the market*,

No. 3(180), p. 120–124.[23]

45. Markiyanova, I. V. (2016). The influx of family education into the formation of the “I-concept” of young people. *Practical psychology and social work*, 6, 10–15.[34]
46. Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98(2), 224–253.[52]
47. Melnik, N.V.-M. (2018). Socio-psychological mental formation of the identity of young students. *Psychological sciences: problems and health*, 31, 120–127.[41]
48. Ostapchuk, I. L. (2020). The structure of independence as a psychological category. *Bulletin of Lviv University. Psychological series*, No. 8, p. 49–55.[28]
49. Park, C. L. (2005). Religion and meaning. In R. F. Paloutzian & C. L. Park (Eds.), *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (pp. 295–314). Guilford Press.[73]
50. Phinney, J. S. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: Review of research. *Psychological Bulletin*, 108(3), 499–514.[52]
51. Phinney, J. S., & Ong, A. D. (2007). Conceptualization and measurement of ethnic identity: Current status and future directions. *Journal of Counseling Psychology*, 54(3), 271–281.[84]
52. Potapchuk, E. M. (2013). Psychological features of the formation of social identity. *Scientific notes to the Institute of Psychology named after G. S. Kostyuk NAPN of Ukraine*, 30(2), 245–251.[20]
53. Regnerus, M. D. (2003). Religion and positive adolescent outcomes: A review of research and theory. *Review of Religious Research*, 44(4), 394–413.[72]

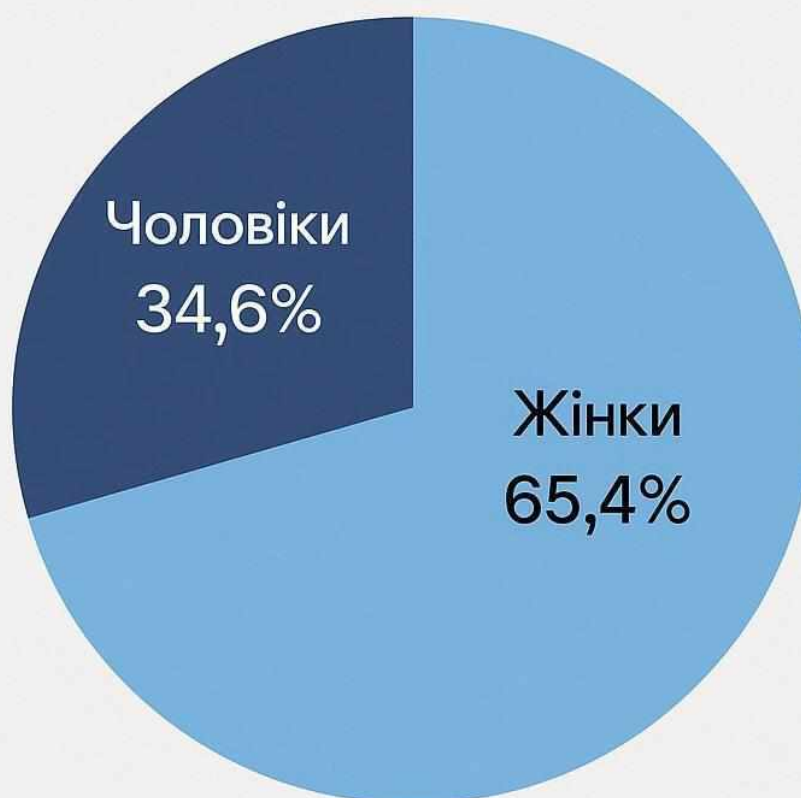
54. Rogers, C. R. (1951). *Client-Centered Therapy: Its Current Practice, Implications, and Theory*. Boston: Houghton Mifflin.[10]
55. Rogers, C. R. (1995). *A Way of Being*. Boston: Houghton Mifflin.[3][27]
56. Roeser, R. W., Eccles, J. S., & Sameroff, A. J. (2000). School as a context of early adolescents' academic and social-emotional development: A summary of research findings. *The Elementary School Journal*, 100(5), 443–471.[48]
57. Savchin, M. V. (2021). Psychological officials forming independence in the youth. *Psychology and marriage*, No. 2, p. 74–80.[26]
58. Schwartz, S. J., & Montgomery, M. J. (2002). Similarities or differences in identity development? The impact of acculturation and gender on identity process and outcome. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 2(1), 21–50.[56]
59. Schwartz, S. J., Zamboanga, B. L., Weisskirch, R. S., & Rodriguez, L. (2009). The relationships of personal and cultural identity to adaptive and maladaptive psychosocial functioning in emerging adults. *Journal of Social Psychology*, 149(4), 450–477.[51]
60. Sisoeva, O. G. (2001). A special development of learning as a meta-illumination. *Ridna school*, 5, 3–8.[43]
61. Smith, A. D. (1991). *National Identity*. University of Nevada Press.[85]
62. Smith, A. D. (2009). *Ethno-symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*. Routledge.[60]
63. Steinberg, L. (2001). We know some things: Parent–adolescent relationships in retrospect and prospect. *Journal of Research on Adolescence*, 11(1), 1–19.[18]
64. Storey, J. (2018). *Cultural Theory and Popular Culture: An Introduction*. Routledge.[76]

65. Tajfel, H., & Turner, J. C. (2004). The social identity theory of intergroup behavior. In Jost, J. T., & Sidanius, J. (Eds.), *Political psychology: Key readings* (pp. 276–293). Psychology Press.[19]
66. Tytarenko, T. M. (2007). *Zhyttievyi svit osobystosti: v poshukakh smyslu*. Kyiv: Lybid.[5][13]
67. Turkle, S. (2011). *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. Basic Books.[79][86]
68. Waterman, A. S. (1993). Developmental perspectives on identity formation: From adolescence to adulthood. In J. Kroger (Ed.), *Discussions on Ego Identity* (pp. 42–68). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.[37]
69. Yablonska, T. M. (2017). A special identity for young people: psychological officials in the making. Scientific newsletter of the Kherson State University. Series: Psychological Sciences, 2, 138–142.[42]
70. Zinnbauer, B. J., Pargament, K. I., & Scott, A. B. (1999). The Emerging Meanings of Religiousness and Spirituality. *Journal of Personality*, 67(6), 889–919.[74]
71. Zuckerman, M. (2003). The use of sociocultural variables in the study of identity. *Journal of Youth and Adolescence*, 32(2), 101–114.[57]

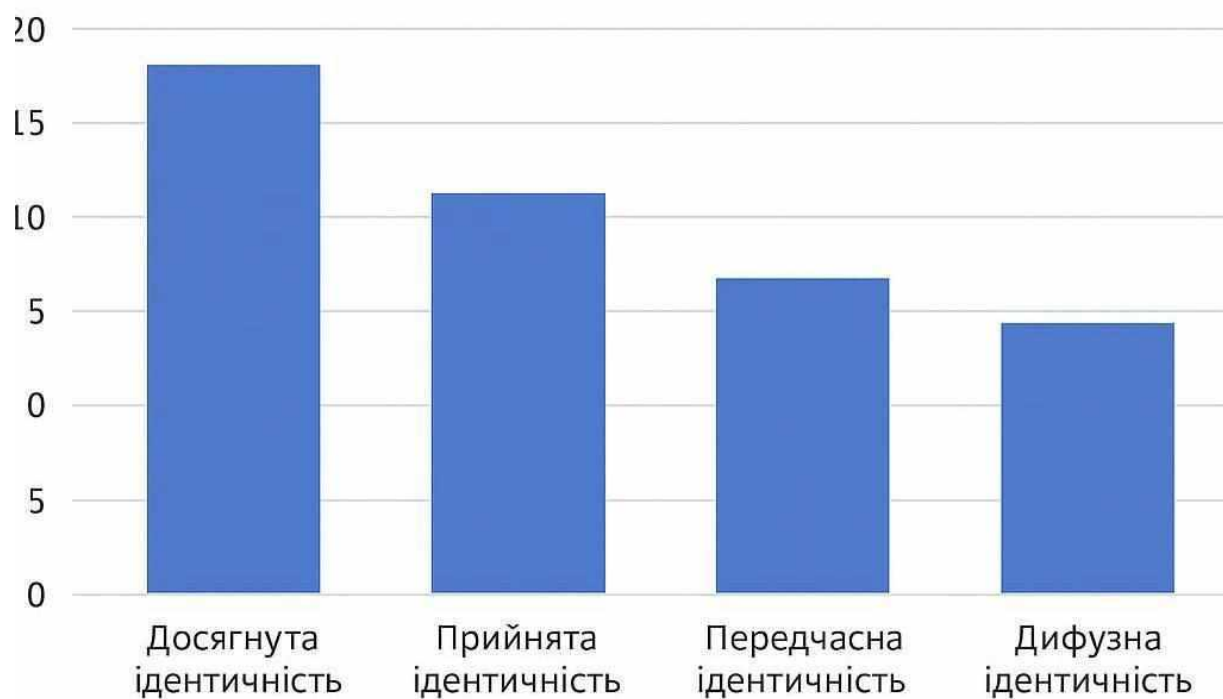
ДОДАТКИ

ДОДАТОК А: кількість учасників дослідження

Стать учасників дослідження

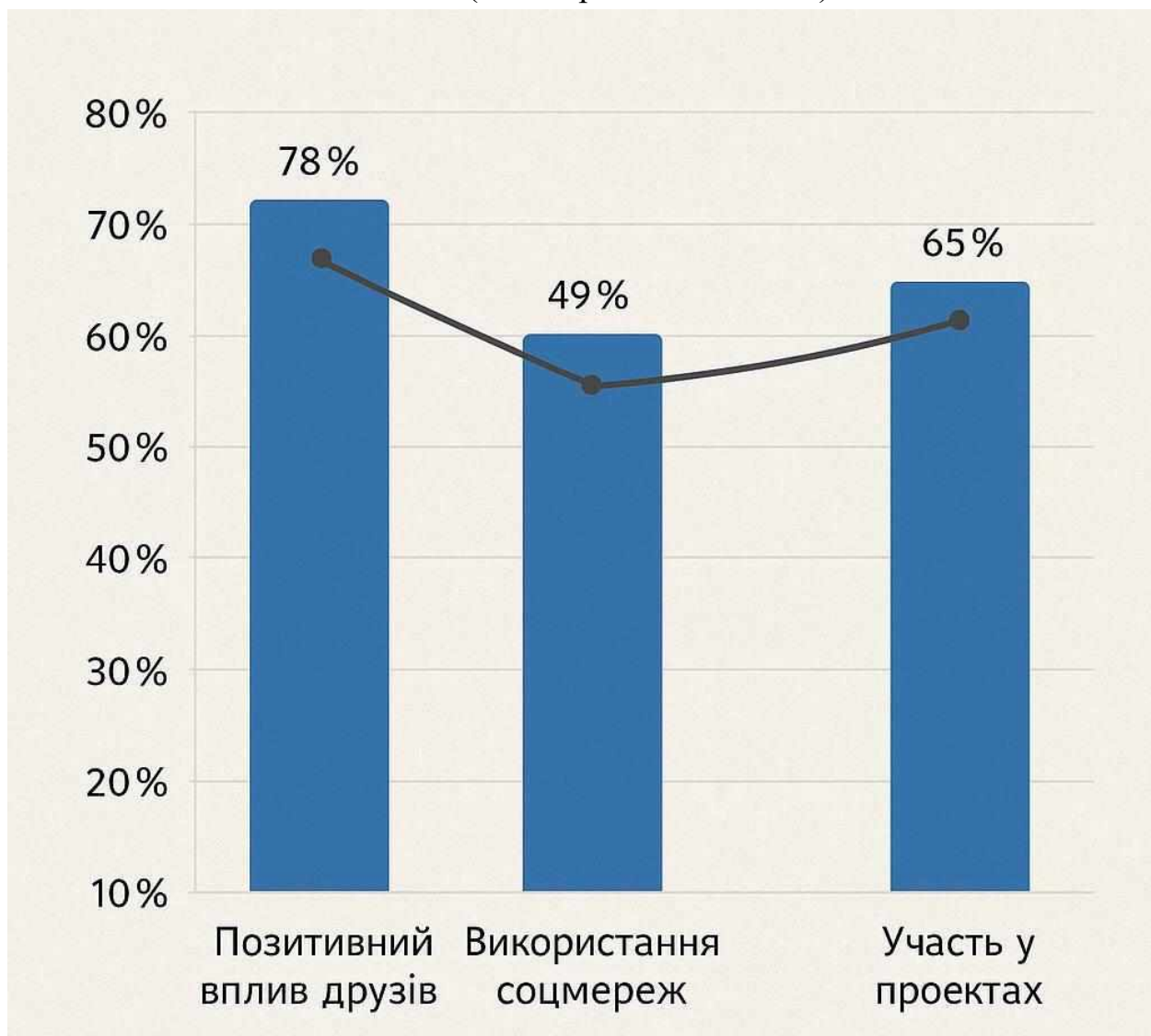

ДОДАТОК Б: статуси ідентичності за Дж.Марцією (кількість осіб)

	Досягнута ідентичність	Прийнята ідентичність	Передчасна ідентичність	Дифузна ідентичність
Г т к	17	12	13	10

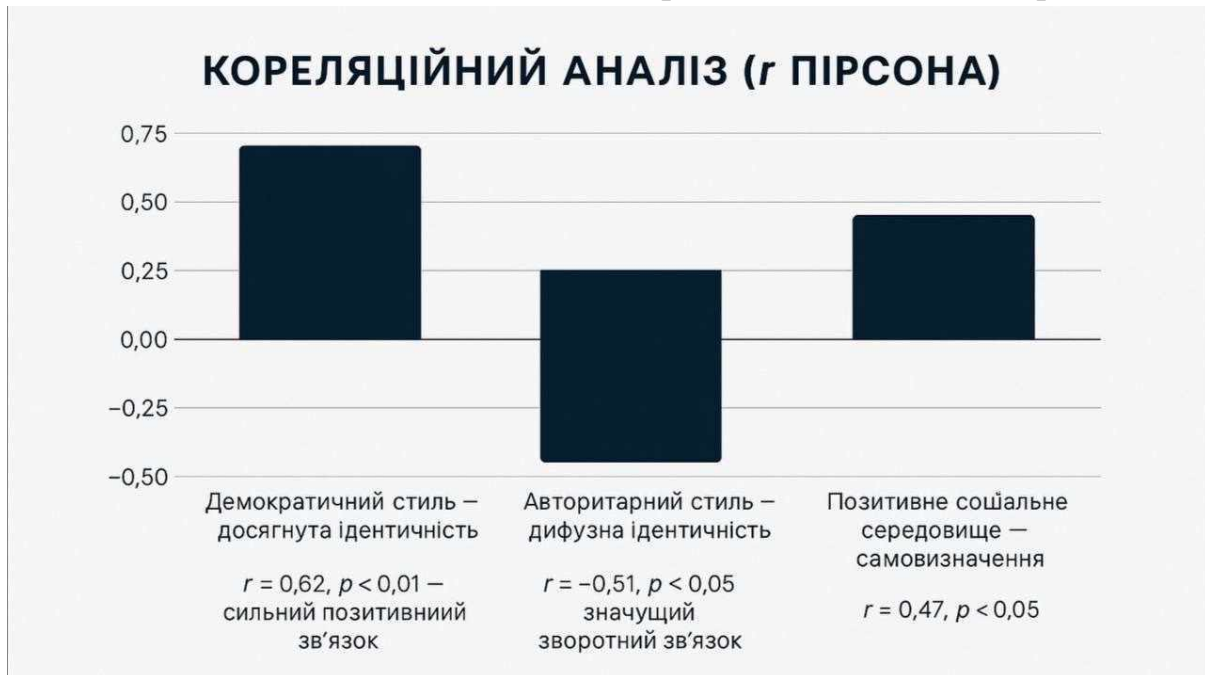
ДОДАТОК В: Вплив соціального середовища на ідентичність (за авторською анкетною)

ДОДАТОК Г: Значення соціального середовища у дозвіллі молоді

ДОДАТОК Д: кореляційний аналіз за Пірсоном

ДОДАТОК Е: Таблиця 3.1

Статус ідентичності	Кількість респондентів	Відсоток (%)
Досягнута ідентичність	17	32,7%
Прийнята (мориторіальна)	12	23,1%
Передчасна (форкложна)	13	25,0%
Дифузна	10	19,2%

ДОДАТОК Є: Таблиця 3.2

Стиль виховання	Кількість респондентів	Відсоток (%)
Демократичний	32	61,5%
Авторитарний	11	21,2%
Гіперопіка	9	17,3%

ДОДАТОК Ж: Таблиця 3.3

Параметри				Коефіцієнт (r)	Значущість (p)
Демократичне ідентичність	виховання	—	Досягнута	$r = 0.62$	$p < 0.01$
Авторитарне ідентичність	виховання	—	Дифузна	$r = -0.51$	$p < 0.05$
Гіперопіка	—		Передчасна ідентичність	$r = 0.43$	$p < 0.05$
Позитивне Самоприйняття, цілісність «Я»	соціальне	середовище	—	$r = 0.57$	$p < 0.01$
Участь у цінності	волонтерстві	—	Сформовані	$r = 0.48$	$p < 0.05$